

Dordrecht

mijn moeders geboortestad

j.m. legrand

Bij wijze van inleiding

Op 21 januari 2018 schreef ik een brief aan **Manja Slingerland**, secretaresse **Dordrecht Marketing**, onder meer het volgende:

...

“Wij waren blij verrast met de hele doos documentatie over **Dordrecht** die je ons toezond, gratis dan nog!

Bij het doornemen van de inhoud waren wij opnieuw verrast door de kwaliteit en de grondigheid van de vele folders. Wat een marketing!

Mijn vrouw en ik, hebben een logement vastgelegd in Bed & Breakfast StudioPlus & StudioExtra op de **Hooikade**. Het zal, daar ben ik nu al zeker van, een blij weerzien worden en de duur van ons verblijf zal zeker te kort blijken. Het zou een boekdeel vergen om mijn relatie met **Dordrecht** te beschrijven en waarom wij per se in uw stad komen logeren.

Het bloed kruipt waar het niet gaan kan, leerde mijn moeder mij heel lang geleden ...

Mijn grootvader, **Jan van Bruggen**, geboren in **Strijensas** (1875) werd in 1898 politieagent in **Dordrecht**. Hij huwde in 1900 met de **Dordtse Maria Grobben** (1877) wat leidde tot een kleine godsdienstoorlog binnen zijn familie in **Strijensas**. **Jan** had zich immers – ter wille van **Maria** – ‘bekeerd’ tot het katholicisme!

Hoe dan ook, datzelfde jaar nog werd hun eerste kindje **Francina** in **Dordrecht** geboren. Zij zou in 1933 in **Antwerpen** mijn moeder worden.

Jan van Bruggen verliet de politie om in de snel opkomende margarine-industrie, in de fabriek van Albers te **Dordrecht**, zijn carrière te beginnen als ‘huisbewaarder’. Deze fabriek werd in 1909 overgenomen door Jurgens die later mee de basis zou leggen voor Unilever. De familie verhuisde daardoor naar **Oss**. Mijn grootvader zou uiteindelijk zijn carrière beëindigen in **Merksem** bij **Antwerpen** waar hij vanaf 1919 ‘Technisch Directeur’ was van de grootste Unilever margarinefabriek! Van nachtwaker tot bedrijfsleider!

In 1954 reed ik, samen met mijn moeder, per fiets naar **Dordrecht**. Eén jaar later opnieuw, maar dan met mijn verloofde. Wij logeerden telkens bij een nicht van mijn moeder **Corrie Wouters-de Vries** in de **Grotekerksbuurt** 49 (nu 47).

In 1965 maakte ik in de onmiddellijke omgeving een vijftal viltstiftschetsen naar de natuur.

In het verleden bezocht ik samen met mijn vrouw meermaals het **Dordrechts Museum** waar vaak degelijke thematentoonstellingen worden georganiseerd. Wij zullen dus zeker ‘Jongkind en vrienden’ bezoeken. Verder wil ik, met enige nostalgie, herinneringen ophalen en de plekken opzoeken waar ik nu meer dan een halve eeuw geleden pogingen deed om **Dordrecht** op papier vast te leggen. “

...

Naar Dordrecht, mijn moeders geboortestad

Het is koud half februari wanneer wij, mijn vrouw Hilde en ik per auto naar **Dordrecht** rijden. Het is zondag en dus rustig autoverkeer zodat wij in minder dan één uur mijn moeders geboortestad binnenrijden. Het is tenslotte slechts zesentachtig kilometer, volledig autostrade.

Wij hebben een studio gehuurd op nummer 7 langs de **Hooikade**, met uitzicht op de brede, druk bevaren **Oude Maas**, en dit voor vijf dagen.

Onwillekeurig denk ik terug in de tijd. Het was in 1954, dat mijn moeder zo graag, samen met mij, per fiets naar hier kwam. Zij heeft me toen bij haar nog levende Hollandse familie voorgesteld in **Dordrecht**, **Strijensas** en in **Rotterdam**.

Eén jaar later, in 1955, fietste ik opnieuw naar **Dordrecht**. Ditmaal met mijn verloofde, **Ria van Loon**, waarmee ik één jaar later trouwde. Het is toen, wegens onweer, regen en storm bij het '**Hollandsch Diep**', zoals dat destijds op de verkeersborden geschreven stond, een memorabele heenreis geworden. Doornat heb ik mijn geliefde vanaf daar tot in de stad **Dordrecht** mogen duwen ... De dagen van ons verblijf bij **Oom Frans** en **Tante Corrie** in de **Grotekerksbuurt** herinner ik me nog als heel zonnig. Wij fietsten vrolijk langs de **Merwede** en vlijden ons neer aan die machtige stroom. Bij het onstuimig voorbijstromende water zag ik mijn geliefde glunderen van geluk. Impulsief greep ik naar mijn schetsboek, dat ik steeds onder een snelbinder op de bagagedrager van mijn fiets meedroeg.

Wanneer ik nu, zovele jaren later, deze schets bekijk, lijkt het wel een reflectie van de sprankelende levenskracht bij de stroom van het leven.

Bij de eerste kennismaking met onze gastheer vernemen we dat hij beroepshalve met grafiek bezig is. Hij toont ons zijn ruim atelier met tekentafels, drukpers, computer en nog veel meer. Vroeger had hij een reeks medewerkers in dienst vertelt hij, maar voor het moment werkt hij nog als zelfstandige alleen.

Wij voelen ons meteen thuis en ik vertel hem op mijn beurt dat ik lang geleden eveneens tekenaar ben geweest in een groot grafisch bedrijf te **Antwerpen**. Meer nog, dat ik nu al een halve eeuw geleden – hier om de hoek – op de kade de **Grote Kerk** en de haven zat te tekenen.

"Het is vandaag nog opendeurdag bij **Pictura**", zegt hij, "je hebt nog net de tijd om even te gaan kijken."

We gaan meteen op stap. Ik weet nog precies de weg naar de **Voorstraat**. Deze drukke winkelstraat loopt evenwijdig met de **Voorstraathaven**, zo herinner ik me nog van zomerse vakantiedagen in **Dordrecht**. Vandaag echter is het ijsig koud en het is zondag. Alle winkels zijn gesloten en er loopt geen mens op straat. Ik herken de statige gevel van het grote pand uit 1561 met een hoge pui. Een spandoek vraagt aandacht voor de opendeurdagen. Dit **Teekengenootschap Pictura** werd in 1774 gesticht en verleende tot op heden steeds atelier- en expositieruimte aan kunstenaars, waaronder meerdere namen die tot ver buiten de stad bekendheid verwierven. Wij bestijgen de hoge pui en reeds bij het binnentreden van de brede gang overvalt me een vreemd gevoel: het ligt er allemaal zo verlaten bij ...

Jan en Ria tijdens hun terugweg, even poseren bij het memorabele 'Hollandsche Diep' in 1955.

3. bis1 Ria aan de 'Merwede' (potlood 1955)

28 x 19cm

Door de geopende deur van de eerste kamer zien we een man op een hoge barkruk tegen de toog wezenloos voor zich uit staren. Een pronte dame roept ons vanachter de biertoog vrolijk welkom. Zij heeft duidelijk een glaasje gedronken om de koude van de open deur te trotseren. Wij kijken naar de hoge wand naast de toog die bomvol hangt met allerlei lijstjes als op een rommelmarkt. Het artistieke niveau van de ingelijste werkjes is beslist niet hoger. Vervolgens wijst mevrouw ons de grote kamers aan waar doorlopend en automatisch geprojecteerde beelden op de witte muren ronddraaien. De overigens totaal lege ruimte geeft me een gevoel alsof ik zwijmelend op een ruimteplatform in het ijle niets sta te staren.

Geen vijf minuten later staan wij opnieuw op de al even ongezellige straat. Een weinig verderop staat de **Augustijnenkerk**, die voor de Reformatie bij het daarachterliggende klooster hoorde. Bij de jongste restauratiewerken aldaar, in 1995-1996, werd de oude zerkenvloer vanonder de plankenvloer weer blootgelegd. Men schat dat hier achtduizend mensen werden begraven. Eén van hen was de befaamde **Dordtse** schilder **Aelbert Cuyp** (1620-1691).

Naast de kerk stappen wij onder een bakstenen rondboog, de ‘onderdoorgang’ genoemd, het straatje in. Meteen zien wij de verlichte ramen van een aanlokkelijk keramiekatelier en winkel als een lichtpunt in de desolate stad. Deze ambachtelijke pottenbakkerij is ondergebracht in het voormalige ‘Brandspuithuisje’ uit 1699. Een vriendelijke dame in witte schort doet ons teken om binnen te komen. Wij kijken vluchtig, een beetje gegeneerd om ons heen. Het bevalt ons meteen en zodra wij een vraag stellen, merkt een andere jonge vrouw met ondeugende ogen op dat wij van ‘het zuiden’ komen. “Ja, van **Antwerpen**”, zeg ik haar, “maar mijn moeder is wel in **Dordrecht** geboren en haar vader kwam uit **Strijensas**.” “Ik ben van **Strijen**, komen jullie misschien ook naar daar, er is een klein, maar leuk museum waar je nog alles van vroeger kan vinden?” “Later dit jaar komen we zeker naar **Strijen** en **Strijensas**, samen met mijn neef die daar meermaals bij familie heeft gelogeed. De volgende dagen van ons verblijf hier willen wij echter heel wat bezoeken in **Dordrecht**. Vrijdag moeten we alweer naar huis, want we hebben kaartjes voor een concert in de **Antwerpse deSingel** diezelfde avond nog”, antwoord ik haar.

“Ha, jullie houden van muziek!” zegt de dame in schort, die naar ik vermoed de keramiste is. “Ik heb al gespeeld in de **deSingel**: ik speel altviool in een kwartet en morgenavond houden wij een try-out met twee verschillende kwartetensembles. Het is wel hedendaagse muziek, jullie zijn uitgenodigd in de **Trinitatiskapel** hier vlakbij.”

Wat een verrassing en wat een vriendelijke spontaniteit, recht uit het hart! Wij beloven zeker te komen, want we zijn erg benieuwd, zowel voor de muziek als voor het hele gebeuren.

Tot in de late uurtjes zitten wij gezellig in onze warme studio. Ik doorzoek en lees in enkele boeken over het verleden van **Dordrecht** die op onze kamer liggen, terwijl mijn vrouw Hilde onder de schemerlamp in een luie zetel zich overgeeft aan haar geliefde literatuur, een roman als een turf.

Aan de overzijde van de **Oude Maas** glinstert ’s ochtends de zon als goud in de ramen van de hoge flats op de Zwijndrechtse oever. De personeelsleden, allemaal jonge mensen van het **Bunkerstation DELTA**, dat recht voor ons aan de kade ligt, arriveren één na één. De dagelijkse werkzaamheden van-

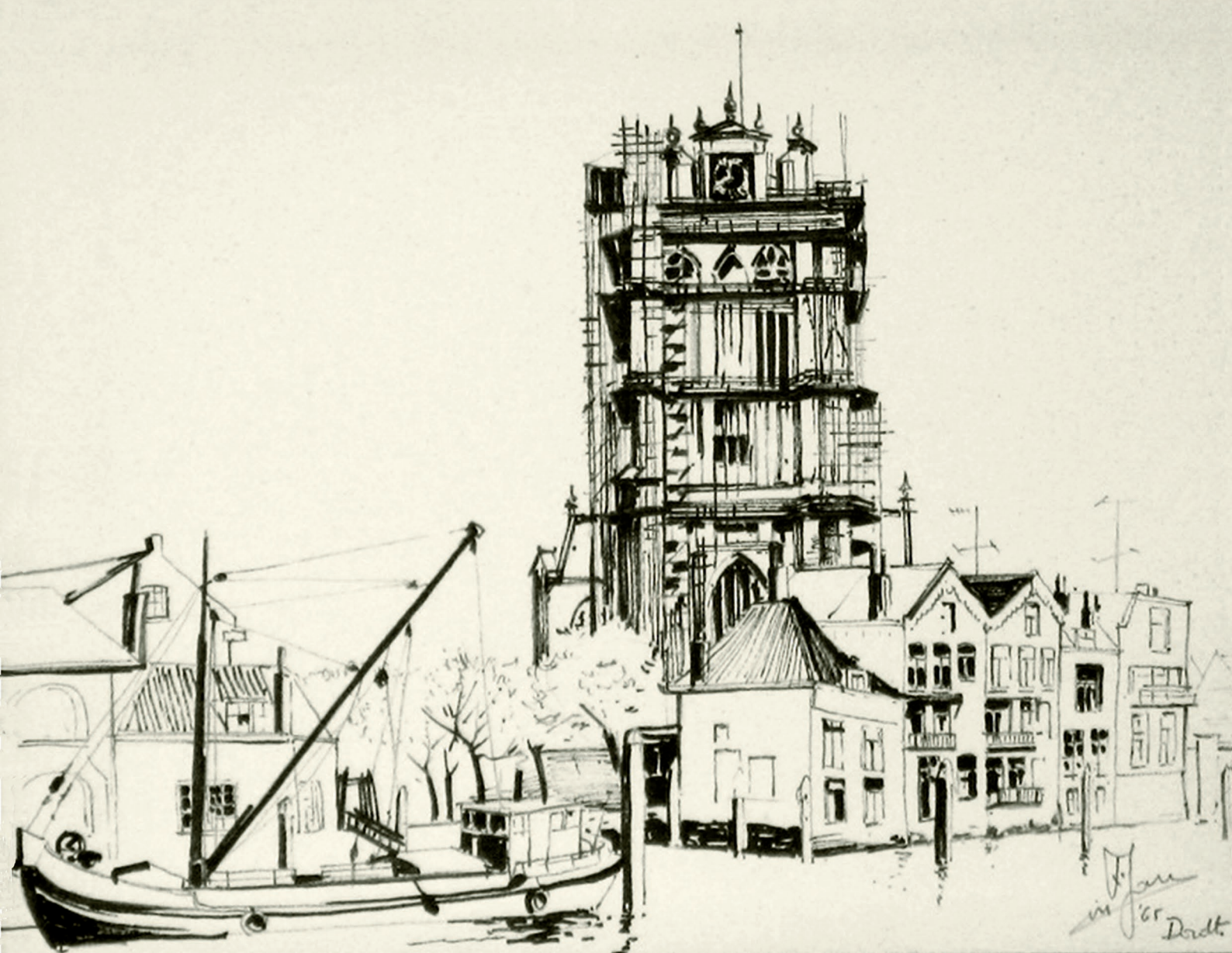
gen aan. Er leggen schepen aan om te bunkeren en kleine bunkerschepen van dezelfde firma varen af en aan. Toch blijft het een rustige bedoening vergeleken met het ongezien drukke vrachtvervoer op de **Oude Maas**. Alle scheepsvlaggen wapperen driftig in dezelfde richting en de gure noordoostenwind stuwt de golven van de brede stroom nog sneller naar zee. Op de **Hooikade**, onder ons raam, is – gelukkig – bijna geen autoverkeer.

Stipt negen uur staat, zoals afgesproken, ons ontbijt voor de kamerdeur. Ik rol het diensttafeltje tot tegen ons rond tafeltje bij het raam. Het wordt een hele belevenis om alle lekkernijen te ontdekken, te keuren en te proeven. Voorwaar een koninklijk ontbijt met uitzicht op de **Oude Maas**. Vanuit het grote raam van onze boven de **Hooikade** verheven studio genieten wij van een doorlopend spektakel van heen en weer varende schepen in allerlei maten en vormen. Sommige onvoorstelbaar lange duwkonvoeien zijn zo hoog met fel gekleurde containers opgestapeld dat het lijkt alsof de hoge flatgebouwen aan de overzijde van de stroom gewoon mee voorbischuiven. Vanuit Duitsland varen aanhoudend enorme rijen duwbakken met op terrils lijkende steenkoolbergen voorbij. Nooit eerder geziene autoschepen voeren de toekomstige stilstaande files aan. Poeder- en bunkertankers woelen diep door het water. Sober en geheimenisch vol schuiven lange schepen met gesloten luiken voorbij. Het valt me op dat ze richting **Rotterdam** diep door het water woelen om daarna hoog op de stroom in ijtempo weer te keren. Vooral de duwvaart die soms tot zes bakken tegelijk bergen schroot aan onze verbaasde ogen voorbij duwen, zijn spectaculair. Ze maken veel deining zodat de aangemeerde schepen op en neer blijven dansen, ook al is het duwkonvoi al lang uit het zicht verdwenen. Om de tien minuten of nog vlugger kruisen de waterbussen – vanaf de **Dordtse** oever naar **Zwijndrecht** aan de overzijde van de **Oude Maas** – het al zo drukke scheepsverkeer. Ja, nu ben ik er wel echt van overtuigd dat **Dordrecht** bij het drukst bevaren waterknooppunt van Europa is gelegen.

In een gratis folder, uitgegeven door *'the Blue Road, duurzaam vervoer over water'*, leer ik dat Nederland met 6500 schepen over de grootste vloot van Europa beschikt. De grootste schepen zijn 135m lang en 17m breed, met een laadvermogen van ca. 6500 ton.

De schrale koude wind blijft aanhouden. Wij lopen langs het **Zakkendragershuisje** uit 1647 en stappen over het wit-bevroren wegdek van de **Mazelaarsbrug**. Ik loop even omlaag naar de **Oude Maas** in de hoop ergens op de kade het standpunt terug te vinden vanwaar ik nu meer dan een halve eeuw geleden de **Grote Kerk** met viltstift heb geschetst. De stompe, scheve toren zat toen weliswaar helemaal in de steigers, maar de silhouet stak nog even dominant boven de huisjes en scheepjes uit. Naar ik in een zeer nuttig boekje las, moest de achtkantige toren oorspronkelijk een spits van 108m hoog krijgen. Op 65m hoogte werd de bouw echter gestaakt omdat deze, als gevolg van de drassige ondergrond, begon over te hellen. Vandaag helt hij maar liefst 2,20m uit het lood!

Het was in 1965 wel een hele belevenis voor ons jonge gezin. Wij waren toen, mijn vrouw en ik met onze drie kleine kindjes, per trein naar **Dordrecht** gereisd. We logeerden er bij onze kinderloze oom en tante in de **Grotekerksbuurt**. Terwijl mijn vrouw en tante voor de kinderen zorgden, liep ik – ge-

41. bis3 **De Grote Kerk** (viltstift 1965)

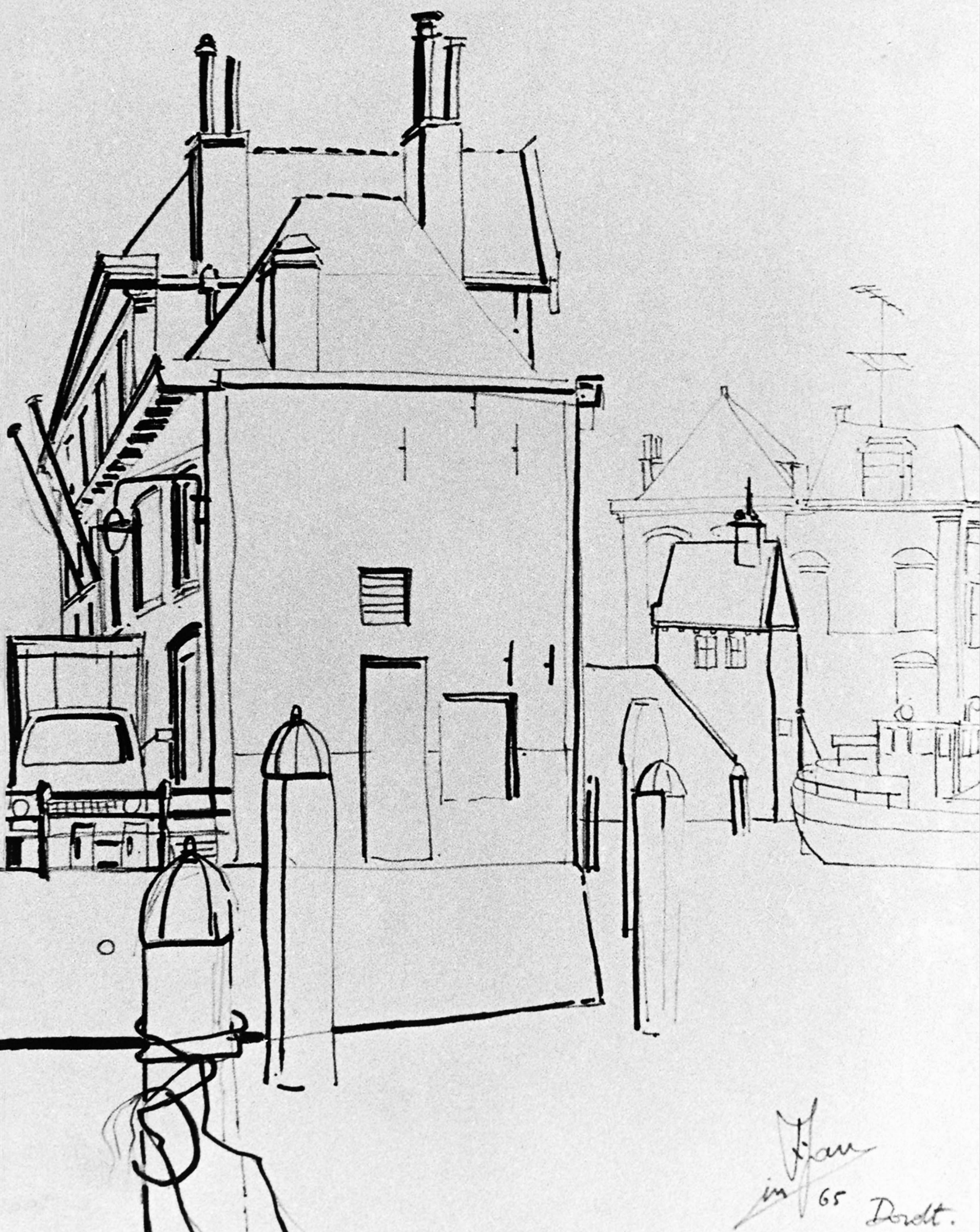
26 x 33cm

dreven door tijdnoed – met mijn schetsboek in de onmiddellijke omgeving rond. De oude haven-
 buurt rond de **Grote Kerk** vond ik uitermate pittoresk. Wat ik toen in deze stad maakte, lijkt achteraf
 bekeken, een uitproberen van twee verschillende wijzen van tekenen met viltstift naar de natuur;
 enerzijds met schaduweffecten, anderzijds in zuivere lijnuitvoering. Deze laatste wijze van tekenen
 paste best bij architecturale onderwerpen. Het lijnenspel van de oude huizen langs de **Dordtse** wate-
 ren boeide mij evenzeer als de oude schepen; het was een ware uitdaging om het ritme daarvan met
 plastische lijnen vast te leggen. Deze schetsen gaf ik dan ook titels als 'Lijnenspel I en II'. Dit laatste
 schetsje herkende ik gisteren meteen bij de **Mazelaarsbrug** met de typische huisjes erachter. In mijn
 boek: **J.M. Legrand, Natuurtekenen of Studies naar de natuur 1947-1971** schreef ik hierover het
 volgende:

...

"Ik herinner mij nog levendig hoe ik op de kaaimuur van de **Bomkade** de **Grote Kerk** aan de overzijde
 van het water zat te schetsen.

De naam **Bomkade** heeft alles te maken met 'bommen'. Dat waren tot het begin van de twintigste
 eeuw breedgebouwde platbodems voor de visserij op de Noordzee. Het waren houten schepen van

41. bis/2 Haventje (viltstift 1965) 35 x 26cm

lang voor mijn tijd.

Plots kwam er een man naar mijn vorderingen kijken, hij loofde mijn werk en vroeg waar ik vandaan kwam. Ik vertelde hem dat mijn moeder in **Dordrecht** geboren is, maar dat ik in **Antwerpen** woonde waar ik naar de Academie was geweest. Hij vroeg me meteen om lid te worden van een plaatselijke kunstkring en nam mij mee naar een nabijgelegen winkelpand dat de vereniging als gemeenschappelijk atelier gebruikte. Aanvankelijk was ik verrast en vereerd met deze uitnodiging, maar ik zag geen praktische mogelijkheid om vanuit **Antwerpen** in **Dordrecht** artistiek bedrijvig te worden. De man was zo vriendelijk dat hij voor mij een autozetel op de kade zette. “Zo kon ik comfortabeler werken”, verzekerde hij mij ... Wat al gastvrijheid en vriendelijkheid!

...

Wij lopen langs de **Grote kerk**, over het **Grotekerksplein** waar ik foto's maak van een indrukwekkende plataan met een buitengewoon dikke, knoestige stam. Het spookachtige, bronzen beeld op het gazon boeit me evenzeer.

Een man in fluopak, die de duiven komt voederen, spreekt ons aan wanneer we voor de ingang van de kerk een informatiebordje staan te lezen. “Jammer, maar het interieur is pas te bezoeken vanaf april”, verduidelijkt hij ons. “Jullie komen uit het zuiden”, merkt hij aanstonds op. “Ja, **Antwerpen**”, antwoord ik kort. “Ik kom ook uit het zuiden, uit **Zeeuws Vlaanderen**. **Antwerpen** is een mooie stad die ik goed ken. Mijn broer, bij wie ik vaak verbleef, woonde boven het ‘**Allumeurkengasthuis**’ in de **Kammenstraat**. Er zijn ook veel en zeer mooie kerken, en ja, de ‘Vogeltjesmarkt’ ...” De man lacht en tatert zonder ophouden, een vrolijke spraakwerval in de ons omringende eenzame kilte.

‘**Allumeurkengasthuis**’ ...wat al herinneringen ... Deze zaak was een alom bekend begrip in **Antwerpen** en omliggende tijdens mijn jeugd jaren, kort na de Tweede Wereldoorlog. De Engelse soldaten hadden allemaal een aansteker in hun broekzak zitten om hun sigaretten één na één aan te steken. Ik had er ook zo één weten te bemachtigen lang voor de tijd dat ik rookte. Zoals de meeste jongens speelde ook ik graag met vuur en ja, ook met buskruit dat we uit allerlei oorlogsmunitie, die her en der langs de wegbermen was achtergelaten, prutsten. Later kwamen er meer luxueuze en gesofisticeerde apparaatjes die op gas werkten en niet meer walmden zoals aanstekers met benzine, in de handel. Om dergelijke aanstekers in geval van mankement te laten repareren ging men naar het ‘**Allumeurkengasthuis**’, net zoals men met zijn defect mechanisch polsuurwerk naar de horlogemaker ging. Vaak heb ik in de **Kammenstraat** voor de legendarische etalage gestaan, betoverd door al die fonkelende *allumeurs*, in goed Nederlands ‘aanstekers’ genaamd. Ik ging toen in de **Everdijstraat** naar school en deze straat komt haaks uit op de **Kammenstraat** ... Dit ‘gasthuis’ voor *allumeurs* (aanstekers dus) heeft de deuren gesloten toen de markt werd overspoeld met wegwerpexemplaren. Zo verging het eveneens het gekende ‘Poppengasthuis’ op de **Sint-Jacobsmarkt** nadat ieder meisje minstens vijf plastic poppen op de kinderkamer had rondslingeren.

Slechts een tiental huizen achter de **Grote Kerk** woonde destijds mijn **oom** en **tante**, **Frans** en **Corrie**

Dordtenaar verslaat alle records in de Grotekerksbuurt

Frans Wouters leeft al 86 jaar in dezelfde woning

DORDRECHT - Niet minder dan 86 jaar woont Frans Wouters in zijn geboortehuis aan de Grotekerksbuurt 49. Hij zag in dit pand het levenslicht en heeft er nooit de noodzaak van ingezien dit huis te verlaten. Woensdag 30 augustus hoopt hij er zijn 87ste verjaardag te vieren.

De kwieke bewoner Frans Wouters vindt het de gewoonste zaak van de wereld dat hij zo'n record heeft behaald en blijft heel nuchter onder alle belangstelling voor zijn persoon.

„Wat is hier nu zo bijzonder aan? Ik heb het in deze woning altijd naar mijn zin gehad en heb dat nog steeds. Ik heb er nooit behoefte aan gehad om te verhuizen. Dit is toch een prachtige buurt om te wonen. Vroeger zag het er hier wat anders uit. Dat is het enige verschil.

Daar komt bij dat ik het makkelijker heb dan ooit. Nu hoef ik niet eens meer te werken en ontvang toch 'salaris'. Bovendien heb ik een prima verzorgster, die twee maal per week komt helpen. Wat kan een mens nog meer verlangen”, vertelt Wouters opgewekt.

ren bracht Frans Wouters zijn jeugd jaren door in de Grotekerksbuurt. Hij bezocht de inmiddels gesloopte lagere school aan de Wijnstraat om vervolgens de Handelsavondschool aan de Groenendijk te volgen.

Zijn vader beheerde vroeger een stukadoorsbedrijf in het pand. Oude gevelstenen aan de voorzijde van het huis doen nog aan die tijd herinneren.

Frans Wouters stapte echter het kruideniersleven in.

„In 1920 ben ik begonnen in kruidenierszaak Linders aan de Voorstraat. Die winkel bestaat allang niet meer. Vanaf 1953 was ik chef van de Coöperatie aan de Albertine Agnesstraat.

Dat was hard werken geblazen in die dagen. Winkels waren toen veel langer open dan tegenwoordig. Wat dat betreft ben ik blij dat die tijd voorbij is. Ik heb nog gewerkt tot één jaar na mijn pensioen. Het werd op een gegeven moment een hobby voor me.”

Coöperatie

Als derde van zeven kinde-

Zie verder pagina 9.

De 86-jarige Frans Wouters voor zijn geboortehuis aan de Grotekerksbuurt, waar hij nu nog woont.

Gevelstenen achter hem doen herinneren aan de tijd toen zijn vader er een stukadoorsbedrijf had.

16 augustus 1989

Frans Wouters' vader had vroeger daar niet alleen zijn bedrijfsmagazijn, maar woonde er met zijn vrouw en 7 kinderen.

De gevelwandtekening hiernaast is gedateerd 22/10/1975. Ik vond ze op de site van Monumentenzorg Dordrecht.

Wouters-de Vries. In feite was **Corrie** een nicht van mijn moeder langs haar moederszijde. Ik had bij hen voor het eerst gelogeed toen ik er samen met mijn moeder – per fiets – op bezoek was in 1954. Het was een smal historisch pand, toen op nummer 49 (nu 47). Zij bewoonden de bovenverdiepingen. Aan de straatzijde links beneden was de voordeur met echte trekbel. Via een steile trap bereikte men hun woonkamers. Naast hun voordeur was de poort van het stukadoorsbedrijf van Frans' vader. Deze zaak werd toen al gerund door Joop, een broer van **oom**

Frans, die in een nieuwe wijk van **Dordrecht** woonde. Op het korfboogvormige timpaan boven de poort stond in blokletters met licht reliëf te lezen: **JL WOUTERS STUKADOOR**.

Hoewel wij door briefwisseling wel weet hadden van de grote watersnoodramp die een jaar voordien Nederland – met **Dordrecht** als middelpunt – had getroffen, werd de ware omvang van alle waterellende die oom en tante hadden meegemaakt toen pas duidelijk. Van 31 januari op 1 februari 1953 woedde een zware noordwesterstorm, gecombineerd met springtij. De dijken bezweken en ruim 1800 mensen in **Zuid-Holland** en **Zeeland** kwamen om.

Ik herinner mij dat nog zeer goed, temeer omdat ik één dag daarna naar **Leuven** moest om mijn verplichte legerdienst te beginnen. Mijn vijf jaar oudere broer Louis, die op dat moment eveneens zijn (uitgestelde) dienstplicht in **Mechelen** vervulde, werd ingezet om met zandzakjes de doorgebroken Scheldedijk te helpen dichten. De streek rond **Ruisbroek** stond helemaal blank en ook daar waren enkele doden te betreuren.

Oom Frans toonde ons op zijn huisgevel hoe hoog het water in **Dordrecht** had gestaan. Vervolgens nam hij ons mee naar het magazijn onder hun woonst en toonde ons gestapelde zakken ongebluste kalk. Het was tijdens de nacht dat oom en tante door een verstikkende, erg prikkelende gasgeur waren gewekt. Onder hen was een dergelijke stapel zakken onder water gelopen ...

In 1989 kreeg ik van **oom Frans** een kopie van een groot krantenartikel toegestoken: *“Dordtenaar verslaat alle records in de **Grotekerksbuurt**. Frans Wouters leeft al 86 jaar in dezelfde woning”* blokletterde de krant. Op de grote foto bij het artikel poseert **oom Frans**, net zoals hij was, voor de gevel van zijn woning.

Ik ben één en al verbazing nu er op de plaats van dit mij zo goed bekende, historische pand een koele metalen gevel in de plaats is gekomen. Dit nieuwe huis springt helemaal uit de rij gevels van de **Grotekerksbuurt**, die ondertussen gelukkigerwijs autovrij is gemaakt. Om het met een oud gezegde duidelijk te maken: het is zoiets als een tang op een varken! En dan bedenken dat het hypermoderne en gewaagde huis, dat er voor in de plaats kwam lange tijd de woning was van een oud burgemeester ...

Er rest me slechts de herinnering ... hoe wij hier meermaals sober, maar warmhartig werden ontvangen, onderdak kregen en mee aan tafel schoven. Onder het hoge, spitse zadeldak bevond zich aan de voor- en achterzijde een uiterst eenvoudig zolderkamertje, zoiets als een kloostercel uit de glorie dagen van het kloosterwezen.

Over de hele diepte van de zolderruimte lag een vloer met brede houten planken die wel eeuwen oud was. Vanaf de nokbalk hingen aan ijzeren stangen dikke houten stokken – als gestreken masten van een zeilschip – om het gewassen linnen op te laten drogen. Deze ‘masten’ waren gepolijst door de tijd. Het was dus een echte droogzolder waar het constant tochtte tussen de dakpannen. Op ons kamertje hadden wij naast ons bed elk een geverfde stoel en een tafeltje staan. Daarop geëmailleerde teiltjes water met dito zeepbakjes om ons ‘s morgens op te frissen. De handdoeken hingen aan een rekje in houtdraaiwerk.

Het magazijn van vader Wouters' stukadoorsbedrijf werd later naar achter uitgebouwd met een laag plat dak. Op dat dak had **oom Frans** een ware daktuin aangelegd: een hele verzameling bloembakken, grote en kleine potten en schalen. Daarin kweekte hij allerlei bloemen, planten en zelfs kruiden voor de keuken. Oom nam ons mee naar hun slaapkamer op de eerste verdieping achteraan, deed het raam open en klauterde demonstratief door het raam om vervolgens met een laddertje op het lagere magazijndak af te dalen.

Staande tussen al zijn kweekfels gaf hij ons, als een echte volkstuintier, met brede gebaren uitleg; welke planten meer of minder zon nodig hadden en andere die best in de schaduw gedijden; de precieze tijd van het jaar om dit of dat te zaaien, hij wist het allemaal.

Ook in het piepkleine tuintje achter het huis mocht hij van zijn broer planten en zaaien.

Wat velen bij ons als 'pietluttig Hollands' zouden bestempelen, vond ik nu net benijdenswaardig. Iemand die zo klein behuist, in de oude kern van de stad, zo weet te leven ... chapeau! Hoedje af!

Bijna recht tegenover de moderne metalen gevel, die door een voormalige burgemeester in het jaar 2000 werd gebouwd en nu nummer 47 is geworden, steken wij via de **Pelserbrug** de **Voorstraatshaven** over. Ik draai me nog even om, bekijk de uit de rij springende gevel en besef meteen dat achter die hedendaagse constructie al mijn mooie herinneringen aan **oom Frans** en **tante Corrie** liggen begraven. De **Pelserbrug** is één van de reeks bruggen die beide oevers van de lange haven, vergelijkbaar met de reien in **Brugge**, verbinden. Veel hier roept herinneringen op aan de Vlaamse stad **Brugge**. En dan bedenken dat het '*Bruges-la-Morte*' van **Georges Rodenbach** nu wordt platgelopen door een onstuitbare stroom toeristen ... **Brugge** is werkelijk ongenietbaar geworden, een artificieel openluchtmuseum vergeleken met **Dordrecht**, denk ik bij mezelf. Zodra ik links en rechts in de **Voorstraat** kijk, overvalt me het gevoel in een dode stad rond te dolen. Immers, ook 's maandags blijven hier alle winkels gesloten en loopt er zelfs geen kat over de straat. Dat hadden wij niet verwacht! Ik loop even op mijn stappen terug, want vanaf de **Pelserbrug** had ik wel een prachtig uitzicht over de **Voorstraatshaven**, waar bij de invaart vanuit de **Oude Maas** – via de **Leuvehaven** – de **Grote Kerk** in tegenlicht oprijst. Het was dit decor dat **oom Frans** en **tante Corrie** in 1958 voor ons hadden uitgekozen om enkele fotootjes te maken. Wij poseerden, leunend tegen de gietijzeren brugreling, beurtelings met ons eerste kindje in de armen. Dat is nu precies zestig jaar geleden ...

Op de hoek van de **Voorstraat** en de **Visstraat** wordt mijn aandacht gevestigd op een eenvoudige neogotische kerkgevel, bekroond met een heel eigenaardig torentje dat half voor de gevel lijkt gebouwd. Ik herinner mij meteen dat mijn moeder mij lang geleden vertelde dat dit de **Waalse kerk** is, die ooit door Belgen werd gesticht. Er hangt nu een bordje van de ANWB tegen de gevel dat mijn herinneringen bevestigt: *"De Waalse kerk bloeide op nadat vele Zuid-Nederlandse (Waalse) protestanten na 1585 naar de Noordelijke Nederlanden gevlucht waren en een aantal zich in Dordrecht vestigde."* De huidige kerkgevel dateert van na de verbouwingen in 1840. Hier woonde **Vincent van Gogh** meerdere malen de kerkdiensten bij vermeldt het bordje nog. Voordien had **Vincent** in **Londen** gewerkt als docent in een arbeiderswijk aan de rand van de stad. Hij doceerde en predikte er. Het leek wel dat

Papa en mama Jan en Ria Legrand-van Loon en tante Corrie Wouters-de Vries poseren beurtelings met Lutgarde Legrand, hun eerste kindje, op de Pelsersbrug.

hij zijn bestemming had gevonden. In een brief verwoordde hij dit duidelijk met Paulus' woorden uit diens brief aan de Korintiërs, hoofdstuk 9 vers 16: *"Wee mij als ik het evangelie niet predik ..."*

Met kerst 1876 echter kwam **Vincent** terug naar zijn ouders, die – gezien zijn slechte toestand – hem overhaalden om niet meer naar **Londen** weer te keren. Zij regelden voor hem een baan in de **Dordtse** boekhandel 'Blussé en van Braam' aan het **Scheffersplein**, maar zijn roeping bleef knagen. Hij ging dagelijks naar de kerk, werkte aan een Bijbelvertaling en hij tekende. Vervolgens buisde hij tweemaal: eerst in een staatsexamen in **Amsterdam** als toelating om theologie te gaan studeren; daarna in **Brussel** om een opleiding tot lekenpredikant te volgen ...

In november 1878 besloot hij uiteindelijk om naar de **Borinage** te vertrekken. Nu stel ik mij de vraag: *"Zou de **Waalse** kerk in **Dordrecht** hem daartoe geïnspireerd hebben?"*

Hoe dan ook, de zogeheten **Waalse kerk** van **Dordrecht** werd in 1986 opgenomen in een warenhuis ... De aanhoudende noordoostenwind blijkt niet bij machte de zon te verdrijven, zo blijft het ondanks de kou wel mooi weer om te fotograferen.

Het **Scheffersplein** ligt opmerkelijk bol, immers daaronder loopt de **Voorstraathaven** gewoon verder. De haven werd in 1933 met boogvormige, ijzeren spanten overwelfd nadat de gemetselde overwelfing het jaar voordien was afgebroken, wat in die dagen een revolutionaire krachttoer was. Daarom had men het **Scheffersplein** in feite juist als de Scheffersbrug benoemd.

Op het **Scheffersplein**, bij mooi weer de navel van de oude stad, rijst sinds 1862 het bronsgroene, levensgrote en levensechte beeld van de **Dordtse** kunstschilder-beeldhouwer, **Ary Scheffer** naar de staalblauwe hemel. Hij wordt niet toevallig 'schilder van de ziel' genoemd. Romantischer kan niet! Er staan weliswaar, buiten mijn vrouw en ikzelf, geen bewonderaars omhoog te staren. Zelfs op deze centrale ontmoetingsplaats lijkt de stad nu uitgestorven. Aan de linkerkant van (het standbeeld) van de beroemde **Dordtse** kunstschilder bevindt zich het winkelpand waar **Vincent van Gogh** in 1877 in een boekhandel werkzaam was. Dit pand werd in 1872 ontworpen door de vermaarde **Dordtse** architect **Huibert Willem Veth** (1833-1909). De etalages en winkeldeur zijn volledig gemoderniseerd. Ik verkneukel me bij de gedachte dat **Vincent** hier – tijdens zijn dagelijks werk om den brode – uitkeek op de in brons vereeuwigde **Ary Scheffer**, wiens werken hij kende en in het **Dordrechts Museum** bewonderde.

Vooraan in de **Tolbrugstraat Waterzijde**, gelegen tegenover **Vincents** dagelijks werk in de boekhandel is een gedenksteen ingemetseld. Hierop staat vermeld dat **Vincent** in dat straatje heeft gewoond *"van januari tot mei 1877"*.

Ary Scheffer (1798-1858) is duidelijk één van de beroemdste zonen van **Dordrecht**, hoewel hij het overgrote deel van zijn leven in **Parijs** heeft doorgebracht. Hij was daar zeer geliefd en heel succesvol. Zijn atelier kende een grote uitstraling en werd in 1983 tot museum omgevormd. In **Scheffers** atelier gaven **Liszt** en **Chopin** concerten, las **Dickens** voor uit eigen werk en exposeerden schilders als **Rousseau** en **Delacroix**. Het grote publiek was in de ban van **Scheffers** religieuze werken, hoewel die naar onze hedendaagse normen soms naar het sentimentele overhellen.

Ary Scheffer werd weliswaar in 1795 in **Dordrecht** geboren, maar was reeds vanaf 1811 voornamelijk werkzaam in Parijs, waar hij dé portrettist van de society zou worden.

Naast portretten van adellijke personen en van vooraanstaanden uit de burgerij poseerde ook **Frédéric Chopin** meermaals in **Scheffers** atelier.

Gelukkig bezit het **Dordrechts Museum** een mooi ensemble van zijn beste werken, waaronder een portret van **Chopin**. **Scheffers** werk is erg romantisch, dus ook vaak te literair naar onze hedendaagse benadering van kunst. Enkele werken van **Scheffer** in het **Dordrechts Museum** brachten **Vincent van Gogh** in vervoering! **Vincent** omschreef in 1877 **Scheffers** schilderij 'Christus in Gethsemane' (1839) met weinig woorden, maar veelzeggend als: "Om nooit te vergeten!"

Meerdere leerlingen van **Scheffer** leverden baanbrekend werk in de zogeheten 'School van Barbizon', de terug-naar-de-natuur beweging, en hij steunde hen.

Tot onze grote verwondering is er in de **Voorstraat** 258A toch één winkel open en dan nog wel de heel grote boekhandel 'Vos & van der Leer'. Een onverwachte gelegenheid om zowel in het antiquariaat als in recente uitgaven rond te snuisteren en ... tegelijkertijd ons een beetje te warmen. Eerst zoek ik in oude boeken naar de geschiedenis van de voormalige Albers-margarinefabriek in **Dordrecht**. Dit in de hoop iets in te vinden omtrent de overstap die mijn grootvader **Jan van Bruggen** in deze stad beroepshalve maakte van de politie naar de margarine, maar ik vind zo goed als niets; dan maar in de nieuwe fotoboeken snuffelen. Een recent verschenen fotoboek over het **Dordrecht** van eind de jaren '60 - '70 – de periode toen ik hier onder meer schetsen naar de natuur maakte – van de vorige eeuw bevat me reeds bij het vluchtig doorbladeren. Het betreft werk van de al te jong gestorven **Kees Rijkhoek** (1930-1972). Hij werkte – om den brode – bij de 'Scheepswerf en Machinefabriek De Biesbosch' als reclametekenaar en technisch fotograaf. Verder is van hem bedroevend weinig bekend. Volgens getuigen was Kees in zichzelf gekeerd en trok hij er liever alleen met zijn camera op uit. In 1969 en 1970 heeft hij telkens een fotoboek in eigen beheer uitgegeven, die beide veel succes kenden. Het ging tweemaal over het natuurgebied **De Biesbosch**, dat hij weergaloos in beeld bracht. **Kees Rijkhoek** was gedreven door de overtuiging dat dit unieke natuurgebied aan het waandenkbeeld van de vooruitgang zou worden opgeofferd.

Vele jaren na zijn dood werd een schoenendoos vol negatieven van **Kees** ontdekt. Hiervan werden onlangs twee fotoboeken samengesteld en uitgegeven waarvan één dat uitsluitend **Dordrecht** als onderwerp heeft. Het is een ware postume hulde aan **Kees Rijkhoek**. Ook over de toekomst van de stad had hij duidelijk zwarte gedachten toen hij zei: "Dalijk is 't mooie weg." Dat is dan ook de titel van dit fotoboek geworden. De meeste foto's zijn gemaakt in 1967-1968, enkele in 1970.

Ik schaf me meteen dit boek aan, temeer omdat veel van deze foto's herinneringen bij me oproepen aan de tijd toen ik herhaalde malen deze stad bezocht.

Het wordt de hoogste tijd om ons visrestaurant 'de Stroper' bij de **Wijnbrug** te gaan opzoeken. Op aanraden van onze gastheer hebben wij daar telefonisch een lunch gereserveerd.

Ook daar zijn opvallend weinig gasten zodat wij een uitgelezen plek tegen het raam krijgen toegewezen. Nog voor wij iets in ons glas of op ons bord krijgen, is onze lunch al geslaagd. Wij genieten uitermate van het warme interieur met wonderlijke, weliswaar te fel gekleurde prenten van vissen

aan de wand, een sprankelende lichter van staaldraad met ledlichtjes, en vooral van het betoverende uitzicht door het raam op de **Wijnhaven** en ... van elkaar. Ik mijmer even mee met de grote **Dordtse** dichter **Jan Eijkelboom**:

*“Waar eens bepruikte kooplui zagen
hoe in de wemelende haven*

*het lager volk de winst opbracht
die bijdroeg tot hun kalm gezag.”*

(uit het gedicht ‘Wijnhaven’)

Wat wij op ons bord krijgen, is minimaal, maar wel een zeer gevarieerde keuze uit alles wat de zee, dit is drie vierde van het aardoppervlak, te bieden heeft. Kortom: wij genieten ten volle van ons aardse bestaan, uitgerekend op millimeterpapier. Bovendien, en dit moet gezegd worden, de prijzen liggen hier ver onder het Antwerpse gemiddelde.

Na een korte rustpauze in onze studio gaan wij opnieuw op verkenning naar de twaalfhonderd meter lange **Voorstraat**. Deze loopt bochtig-evenwijdig met de **Voorstraathaven**. Zij vormen samen als het ware de ruggengraat van de oude stad. Hier dient even te worden opgemerkt dat **Dordrecht** – in tegenstelling tot andere steden – geen grachten bezit, maar wel havens. De oudste daarvan is de **Voorstraathaven**. Oorspronkelijk was dit een ‘veenrivier’, de **Thuredrith** geheten, die als een plooi in het zompige eiland het overtollige water naar de **Oude Maas** afvoerde. Langs deze ‘veenrivier’ dus, vestigden zich de vroegste bewoners, die de rivier hebben uitgediept. Op de aldus verhoogde berm werden tijdens de middeleeuwen de eerste woningen gebouwd.

In 1220 verkreeg **Dordrecht** – als eerste nederzetting van **Holland** – stadsrechten en werd daarmee de oudste stad van **Holland**.

Wat nu nog steeds de **Nieuwe Haven** heet, werd in 1410 gerealiseerd; de **Wolwevershaven** in 1609, enzovoort.

Het was me opgevallen dat er tussen de aaneengesloten huizenrij op geregelde afstanden bakstenen trappen zijn gemetseld, vijf treetjes omhoog om dan elf treetjes omlaag tot bij het water van de **Voorstraathaven** te komen. Deze steigers waren destijds in de dichtbebouwde stad de enige manier om bij de handelsslagader, de **Voorstraathaven**, te komen. Eens dit ontdekt, loop ik van steiger naar steiger om foto’s te maken die, in mijn gedachten en gevoelens althans, kunnen wedijveren met **Brugge**. Opmerkelijk en bijzonder is de steiger onder het smalste huis van heel de stad. Het is ook de enige steiger die in 1632 werd overbouwd en zo de naam **Donkere Steiger** kreeg. Gebukt onder de balklaag loop ik tot bij het water en ik krijg meteen een mooi uitzicht over de haven: links het **Scheffersplein** met de groenbronzen rug van **Ary Scheffer**; rechts onder de **Wijnbrug** door, de verbrede bocht van de haven richting **Wijnhaven** vol vrolijke bootjes in de zon.

Wanneer ik één van de steigers passeer, word ik de uitverkoren getuige van een wonderlijk gebeuren.

Bevrijd van vlottende boomstammen en houten schuiten, zelfs van glimmende plezierjachten, verdromen de achtergevels zich spiegelend in de tijd.

Achter een half opgestoken raam op de hoogste verdieping strooit een jonge vrouw brokjes brood naar de eendjes beneden.

Meteen scheren grote meeuwen – krijsend als bij een invasie – tussen de gevelrijen van de **Voorstraathaven**. Hun schitterend-witte vlerken zweven triomfantelijk heen en weer.

Plots duiken vanuit het niets twee reigers uit tegengestelde richting in het water.

Zodra de rust is weergekeerd, overvalt me een warm gevoel bij het besef dat de oeroude **Thuredrith** heel even aan mij is verschenen.

Waar is het warenhuis ‘Vroom & Dreesman’ op het **Scheffersplein** gebleven waar ik in 1955, één jaar voor mijn huwelijk, samen met mijn verloofde onze **PASTOE** droommeubeltjes vond?

De vormgeving was heel modern voor die tijd, bovendien nog helemaal in meubelplaat met fineerhout vervaardigd en zeer praktisch in gebruik. Ria en ik stonden ernaar te kijken als naar een wonder. Maar de prijzen ... Ja, wij hadden gewoon geen geld ... We kochten dan maar de catalogus van **PASTOE** waarin zwart-witfoto's en lijntekeningen met de afmetingen waren afgebeeld. De prijzen stonden in een apart boekje. Alle elementen waren afzonderlijk verkrijgbaar zodat men een keuze naar behoefte, beschikbare ruimte en financiële mogelijkheden kon samenstellen. Zoiets was op dat moment bij ons onbekend! Met veel overleg hebben mijn verloofde en ik een keuze gemaakt, zowel voor onze toekomstige woon- als voor onze slaapkamer. Onze plaatselijke meubelmaker ‘De Bleser’ in de **Antwerpse** Van Kerckhovenstraat 58, had er geen problemen mee om onze droommeubeltjes te realiseren. Op ‘De Blesers’ reclaimedrukwerk prijkte bij een perspectivisch slecht getekende slaapkamer de slogan: *“Voor elck wat wils”* en *“Meubelen uit eigen werkhuis naar tekening”*. Bovendien was zijn kostprijs betaalbaar dankzij het overwerk dat ik, voor de tekenstudio waar ik werkzaam was, thuis mocht maken. Wij hebben deze meubelen gebruikt tot we in 1962 onze nieuwe woning te **Schoten** betrokken. De deurtjes en schuiven van onze dressoir en kleerkast heb ik toen hergebruikt om er op onze slaapkamer, onder het schuine dak, een grote inbouwkast mee te maken. Andere van deze meubeltjes zijn nog tot op heden in dienst!

Na het avondeten en rustpauze in onze studio gaan we opnieuw op pad. Wij worden om kwart na acht in de Lutherse kerk verwacht, die sinds de jaren '70 van de vorige eeuw **Trinitatiskapel** wordt genoemd. We vinden makkelijk de opmerkelijke gevel, gewoon tussen de rij huizen in de **Vriesestraat**. Samen met andere genodigden schuiven wij benieuwd mee naar binnen. Meteen bemerk ik de lieve vrouw uit **Strijen** die wij gisteren in het keramiekatelier hadden ontmoet. Wij gaan ze even groeten. Zij stelt ons haar man en zoontje voor. Zo zitten wij in een ongedwongen, bijna familiale sfeer nog voor het concert begint.

Omdat de voorste rij stoelen onbezet blijft, vraag ik aan een man, gezeten op de tweede rij, of de voorste stoelen misschien zijn voorbehouden. Hierop krijg ik het laconieke antwoord in vragende vorm: *“Zie jij misschien kaartjes op de stoelen liggen?”* Daarop zetten wij ons zonder schroom in het

midden van de voorste rij, wat me nu wel helemaal het gevoel geeft een bijzondere gast te zijn. Het is de keramiste, tevens altvioliste **Karin Dolman** die zich voor de genodigden zet om iedereen te verwelkomen. Zij geeft uitleg over het programma van vanavond. Het is een try-out voor hun optreden morgen in 'De Doelen' te **Rotterdam**.

In feite spelen er twee verschillende strijkkwartetten: het '**DoelenKwartet**' en het '**Dostojevski Kwartet**'. Dit laatste is samengesteld uit vier vrouwelijke musici die zich nog vervolmaken in het conservatorium van **Rotterdam**. Zodra de muziek inzet, word ik gefascineerd, niet alleen door wat ik hoor, maar nog meer door wat ik zie, misschien wel door beide. Hier kan ik alleen maar iets over mezelf verwoorden, want het gaat hier om een hoogst individuele belevenis. Ik voel me bedwelmd als in een roes, niet alleen door de muziek als dusdanig, maar evenzeer door alles eromheen: de houding en de harmonieuze bewegingen van de musici, hun onvoorstelbaar technisch kunnen, hun gevoel en totale overgave aan de partituur, aan de creatie van de componist. Ook het historische decorum beïnvloedt mijn zinnen en denkvermogen: de eeuwenoude sacrale ruimte met orgel en preekstoel en vooral de icoon van de Verrezen Heer waarvoor zonder ophouden een kaars blijft flakkeren. En dan bedenken dat **Vincent van Gogh** tijdens zijn verblijf in **Dordrecht** deze kerk in 1877 meermaals bezocht heeft. Nadat het applaus voor het eerste werk is uitgestorven, vraagt Karin de componist **Klaas de Vries** (°1944), die achteraan zit, om even zijn nieuwe compositie, die hij speciaal voor het '**DoelenKwartet**' heeft geschreven, toe te lichten. Verrast door die vraag komt de componist even naar voor en geeft eerst toelichting bij de titel van dit werk: '**Stringed**', besnaard dus. De compositie is geschreven voor vier strijkers – zoals een kwartet – aangevuld met een simbalom, allemaal snaarinstrumenten. Verder geeft de componist uitleg over het schema van de verschillende luiken waarmee dit onalledaagse werk is samengesteld.

Een cimbalom ... Ja, ik herinner me nog goed hoe ik met mijn verloofde in de Antwerpse 'Zigeunerkelder' op de Stadswaag uitermate genoot van de violist, die tussen de tafels door de oren van de verliefde koppels kwam strelen. De cimbalomklank van het orkestje klonk niet alleen mooi, maar het was bovendien een hele attractie de muzikant aan het werk te zien. Met welk een onvoorstelbare behendigheid tokkelde die man met lepelvormige houten stokjes op de korte en langere snaren boven de liggende, trapeziumvormige klankbodem!

In de compositie van **Klaas de Vries** klinkt ditzelfde instrument, in samenspel met het strijkkwartet, helemaal anders, niet zigeunerachtig! Vooral de solopartij is betoverend, op en top hedendaagse (klassieke) muziek. Het gebruik van een cymbalom in de moderne klassieke muziek is niet zo uitzonderlijk. **Frans Liszt, Zoltán Kodály, Béla Bartók** en **Igor Stravinski**, om maar de meest bekenden te noemen, hadden dit al eerder gedaan. Dit evenwel niet in samenspel met een kwartet.

Het concert wordt waardig besloten met een wereldpremière, een compositie voor octet van **Bart Visman** (°1962). Hiervoor vormen de beide strijkkwartetten een halve cirkel. Een celliste zit zo dicht bij me dat ik af en toe – in een reflexbeweging – mijn linkerknie verzet wanneer haar strijkstok op me afkomt. Dit octet, dat voor het eerst volledig wordt uitgevoerd, krijgt een daverend applaus.

Zodra de musici definitief het halfrond verlaten, nodigt Karin ons uit om mee een glaasje te drinken.

Wat een oprechte, gezellige bedoening! Een enige gelegenheid om haar nog eens extra te danken voor de uitnodiging. Wij maken ook even kennis met haar echtgenoot **Jan van der Elst**, een Dordteenaar en vioolbouwer. **Karin Dolman** bespeelt dan ook een altviool die liefdevol door haar man werd gebouwd. Wat wil je nog meer?

Met de Hongaarse cimbalomspeler **Jan Rokyta** heb ik een bijzonder hartelijk gesprek. Hij spreekt onberispelijk Nederlands, maar zijn tongval verradt hem nog steeds, vertelt hij me. Ik kan hem troosten want zodra ik mijn mond opendoek kan hier niemand het laten op te merken dat ik zeker van het zuiden kom ...

Tijdens de late avonduren zoeken wij meer informatie over het '**DoelenKwartet**' op het internet. Uit de vele bladzijden noteer ik enkel het volgende:

...

"Het DoelenKwartet is een van de belangrijkste strijkkwartetten in Nederland op het gebied van de hedendaagse klassieke muziek. Het repertoire omvat ruim 200 voornamelijk eigentijdse werken en composities uit de vroeg-twintigste eeuw. Om deze nieuwe muziek in een historisch perspectief te kunnen plaatsen, laat het kwartet incidenteel ook de klassieken herleven. De vele ontmoetingen die het DoelenKwartet met vooraanstaande componisten mocht hebben, zijn voor het kwartet een leidraad geweest bij het vormen van een onmiskenbaar eigen signatuur: Steve Reich, Henri Dutilleux, Kevin Volans, John Adams, Wolfgang Rihm, Hans Abrahamsen, Willem Jeths, Peter-Jan Wagemans. Eveneens zet het DK zich in voor een jongere generatie componisten uit binnen- en buitenland, zoals bijvoorbeeld jaarlijks te horen is tijdens het Gaudeamus Festival.

Het DK is het huiskwartet van Concertgebouw de Doelen, de concerten van het DK vormen dan ook een substantieel onderdeel van de Red Sofa Serie. Met ingang van seizoen 2010/2011 verzorgt het DK ook in de Nieuwe Kerk te Den Haag een eigen serie.

Behalve op de belangrijkste Nederlandse podia en festivals trad het kwartet op in Frankrijk, Duitsland, Polen, Tsjechië, Zwitserland, Denemarken en Costa Rica. Verder profileert het DoelenKwartet zich met bijzondere cd-opnamen van componisten als Hans Erich Apostel, Karl Amadeus Hartmann, Wolfgang Rihm en Willem Jeths."

...

Ook in **Dordrecht** werken wij af en toe op de laptop aan mijn nieuwe boek: '**J.M. Legrand, Natuurtekenen of Studies naar de natuur 1947-1971. Een chronologisch overzicht met duiding bij de beelden.**'

Ikzelf heb nooit veel belang gehecht aan mijn schetsen, die ik met allerlei materialen tijdens die periode gedreven gemaakt heb. Het is vooral mijn vrouw Hilde en toch ook wel mijn vriend Paul die me – na zovele jaren – tot andere inzichten brachten. Vroeger zag ik die werkjes als louter studiewerk en later als een aanloop tot het meer serieuze werk. Nu is het een boek geworden van honderdzestig bladzijden met een keuze van honderdtweeëndertig kleine en grotere werken. Zo is het een waar document geworden, een relaas van mijn artistieke aspiraties, of toch minstens een persoonlijke

getuigenis van het beleven van mijn dagelijkse werkelijkheid.

Tijdens korte bezoeken aan **Dordrecht** in 1955 en 1965 heb ik – zoals reeds eerder beschreven – ‘in der haast’ ter plaatse een aantal schetsen naar de natuur gemaakt. Dit is nu ruim een halve eeuw geleden.

Zomaar op onze herinnering lopen wij via de voormalige kloostertuin van de Augustijnen diagonaal naar het **Dordrechts Museum** in de **Museumstraat**. Het is nu wel enkele jaren geleden, maar in het verleden ben ik meermaals speciaal naar hier gereisd om in het **Dordrechts Museum** tijdelijke tentoonstellingen te gaan bekijken. Ik herinner het me als een heel aangenaam museum met een waardevolle vaste collectie, een onvergetelijke tuin, beschaduwd door zeer oude, machtige platanen en een dubbele rij statige, wilde kastanjelaars. En last but not least een gezellige cafetaria. In de gang van het museum lezen wij tegen de wand in grote letters het prachtige gedicht van **Jan Eijkelboom**:

Aelbert Cuyp

Hij kwam nooit verder dan Kleef,
zag daar een rots
met zon erop.

Hij deed het ermee, legde
het vast op een wijze
die maakt
dat zulk licht voor wie het ziet,
nog altijd en voor eeuwig
naar honing smaakt.

Terug op zijn eiland ging hij
er soms even af, om te zien
hoe zijn stad erbij lag.

Vanaf de overkant was het gewemel
van torens en poorten en ook nog
de ruimte daaroverheen

bijna te veel voor een schetsboek.
Geopend als bij vleugelslag
toont het een horizon

gevuld met stad onder een hoge lucht
aan water onderstreept met
bosjes riet

waaruit een schilder toen
zijn pen betrok eer hij
zijn universum schiep.

Heel onlangs werd ik onverwacht geconfronteerd met wat de dichter hierboven zo mooi verwoordt over **Aelbert Cuyp**, meer in het bijzonder over **Cuyp** die “*Vanaf de overkant*” zijn ‘**Gezicht op Dordrecht**’ schilderde.

Tijdens de Goed Week was ik aanwezig in de **Antwerpse**, barokke (Rubens) **Carolus Borromeuskerk**. De zogeheten ‘Artiestenmis’ wordt daar elke zondag op allerlei wijzen muzikaal opgeluisterd. Vaak zijn er Nederlandse koren of muziekensembles te gast. Dit keer bracht componist-pianist **Jan Marten de Vries** (°1958) ons zijn compositie ‘**Kreuzweg**’ op piano, samen met de Finse violiste **Kristi Apajalathi**. Het beviel me buitengewoon zodat ik na de dienst de cd wenste te bestellen. Ik vroeg hem of hij misschien familie was van **Klaas de Vries** die ik in **Dordrecht** had ontmoet en wiens compositie ‘**Stringed**’ mij zo enthousiast had gemaakt. “Nee,” zei hij, “in Nederland zijn heel veel de Vriesen, maar ik volgde wel compositie bij hem aan het Rotterdams Conservatorium.” Toen vertelde ik hem over onze ontmoeting met het ‘**DoelenKwartet**’ in **Dordrecht**, waarop hij spontaan vertelde dat hij een tijdje in **Zwijndrecht** had gewoond. Ik antwoordde: “O ja, wij logeerden al meermaals op de **Hooikade** met uitzicht op **Zwijndrecht**. Wel jammer van al die hoogbouw daar, want vijftig jaar geleden was die er niet.” “Nee,” zei hij, “daarom kan je beter in **Zwijndrecht** logeren dan kijk je uit op Dordrecht ...”

Vanuit de bar, gelegen in dat gedeelte van het museum waar allerlei privéfeesten worden georganiseerd, word ik getroffen door een beeld als een perfect fotorealistisch schilderij, ook wel ‘hyperrealisme’ genoemd. Dit is een stroming in de beeldende kunst rond 1970.

“*Alles is zoals het is, en is toch anders dan het lijkt*”, oreeerde de Amerikaanse kunstschilder **Howard Kanovitz** (1929-2009), één van de eerste nieuwe realisten.

Het duurt wel even voor ik doorheb dat het geen schilderij is, maar het **Jan Eijkelboomsteegje** tussen de museumgebouwen. Ik maak er vanuit de bar – doorheen de grote ramen – een foto van.

Wij worden door het museum personeel uitermate vriendelijk ontvangen. Wat een verschil op slechts zesentachtig kilometer van **Antwerpen**! Er worden zonder dralen fotokopieën voor ons gemaakt over de geschiedenis zowel van de gebouwen als van de bomen in de tuin.

Deze kunsttempel heeft een lange geschiedenis en wordt gerekend tot één van de oudste (1842) van Nederland. Het museum bestaat uit meerdere oude gebouwen die meermaals werden verbouwd tot het complex dat het nu is. Door de laatste uitbreiding in 2010 kan men er ook lezingen, films en concerten bijwonen. Het restaurant is benijdenswaardig groot en mooi. Van zoiets gelijkaardigs kan men zelfs in Brussel niet eens dromen!

Wij willen op de eerste plaats de tentoonstelling; ‘**Jongkind & vrienden Monet, Boudin, Daubigny en anderen**’ gaan bezoeken. Vanzelfsprekend ken ik **Johan Barthold Jongkind** (1819-1891) en diens werken in musea. Daarom ben ik des te meer benieuwd om nu een groot ensemble van deze mees-

ter, vergeleken met befaamde tijdgenoten, te kunnen bekijken. Zo kan ik hem beter plaatsen in mijn galerij van bewonderenswaardige kunstenaars uit het verleden.

Immers, **Jongkind** is een sleutelfiguur in de 19de-eeuwse schilderkunst. Hij wordt als één van de pioniers van het impressionisme geroemd. Hoewel in Nederland geboren, leefde en werkte hij het grootste deel van zijn leven in Frankrijk. Hij maakte er goede vrienden zoals **Monet, Sisley, Boudin, Daubigny** en **Pissaro**. **Boudin** speelde een grote rol in **Jongkinds** leven. Het was **Eugène Louis Boudin** (1824-1898) die een sliert kunstenaars achter zich meetrok om langs de **Normandische kust** naar de natuur te gaan schilderen. Gelijktijdig zwierven andere schilders rond in de bossen van **Fontainebleau**. Deze laatste groep wordt aangeduid als de '**School van Barbizon**', genaamd naar het gelijknamige dorp dat op de rand van het bos ligt. Dit was tussen ca. 1820 en 1860.

Meermaals bezochten wij het **Musée Boudin** in **Honfleur**, waar de geniale schilder – omringd door tijdgenoten – uiteraard het best tot zijn recht komt.

In de degelijke catalogus van de Jongkind-tentoonstelling lees ik onder de titel: "**Lofzang op het grijze impressionisme**", een prachtig essay door **Alain Tapié**, onder meer het volgende:

...

"De complexiteit van de luchten en de tinten van het Normandische landschap was de moderne schilders soms te veel. Ze kozen liever voor de intense kleuren van het zuiden. Ze vonden het werken in

de noordelijke buitenlucht bovendien zwaar vanwege de wind en de regen. Toch hebben ze – Monet, Boudin, Pissaro, Sisley, Corot, Courbet en Daubigny – in de weergaven van hun impressies hun noordelijke temperament nooit zo goed weten te realiseren als wanneer ze het moesten opnemen tegen de weerbarstige elementen van het klimaat in de Manche. Hun impressionisme is ontstaan uit een fysieke omgang met de woeste en primaire natuur en uit de poging de vluchtige schoonheid daarvan te treffen.

Graaf Doria, een groot verzamelaar van hun werk, heeft dat gekwalificeerd en geprezen als het ‘grijs impressionisme’. Hij noemde als voorbeeld de soberste en meest bescheidene van die groep schilders, Aldolphe Félix Cals. Het was dit grijze impressionisme dat ook de kern vormt van de dialoog tussen Cals en Jongkind en van hun schilderijen, vaak klein van formaat en los geschilderd, als schetsen. Ze zagen het als hun roeping de aandacht te vestigen op een fysieke waarheid en een diepe plastische schoonheid, die veraf stonden van de kleurige kunstwerkjes voor toeristen waar de winkeliers en stellingen van hielden.”

...

Blikvanger bij het binnentreden van de Jongkind-tentoonstelling is een buitengewoon sfeervol werk dat Jongkind in 1869 schilderde: **‘Le port de Dordrecht’** dat het museum – dankzij de ‘Bedrijfsvrienden’ – in 2017 verwierf.

Dordrecht was voor **Jongkind** een openbaring. Hij vond het zonder meer de mooiste stad van Nederland en moedigde zijn Franse vrienden aan om daar te gaan schilderen. **Corot** en **Anastasi** waren er al eerder geweest. **Boudin**, **Charles** en **Karl Daubigny** en **Signac** reisden in zijn spoor mee naar **Dordrecht**. Ook **Monet** kwam naar **Nederland**, maar hij verbleef hoofdzakelijk in **Amsterdam** en omgeving. “Dat was allemaal al een eeuw geleden toen ikzelf met mijn schetsboek vluchtig maar gedreven, enkele hoekjes van de oude haven op papier zette”, denk ik bij mezelf.

In de zeer grondige catalogus van de tentoonstelling, vind ik tot mijn verbazing, **Jongkinds** confrontatie met de **Hoeksche Waard**. Hij logeerde er meermaals bij zijn zus op de pastorie van **Klaaswaal** waar zijn schoonbroer dominee was. **Klaaswaal** blijkt, wanneer ik mijn landkaart openvouw, de buurgemeente van **Strijen** te zijn waar mijn grootvader **Jan van Bruggen** vandaan kwam. Ik vind in het hoofdstuk over **Jongkinds** verblijf aldaar onverwacht pregnante gegevens over de erbarmelijke infrastructuur van dat achtergebleven gebied. Het wordt me dan ook begrijpelijk dat mijn grootvader – als zestienjarige – drastische pogingen ondernam om die achterlijkheid te doorbreken. **Jongkind** maakte daar in 1856, de tijd toen mijn overgrootouders daar leefden, heel wat knappe, schilderachtige schetsen van het rechtlijnige, zompige landschap. Deze schetsen gebruikte hij – zoals meestal – voor het concipiëren van zijn landschappen, die hij op zijn atelier schilderde. Hier kom ik dus – geheel onverwacht – bij mijn voorouders terecht. Dit is dan ook het moment om **Jongkinds** levensloop en schilderkunst even te onderbreken om mijn overgrootouders langs mijn moederszijde in hun tijd en in de **Hoeksche Waard** te situeren.

Op een dag opende ik een oude doos, die nog van mijn overleden moeder afkomstig was, en werd plots geconfronteerd met mijn voorouders. Het was een grote, onscherpe foto waarop de grootouders van mijn moeder (langs haar vaderszijde) uit **Strijensas** me aankeken; mijn overgrootouders dus: **Dirk van Bruggen** (1841-1921) en **Francina Jonas** (1844-1926)

Het is deze **Francina**, die ook haar naam aan mijn moeder doorgaf, (later kreeg zelfs mijn dochter Gerda de naam Francina mee als tweede naam) die eens die 'hoorntjes' heeft gedragen ... 'hoorntjes' die mijn moeder mij als kind nog demonstratief op mijn hoofd had gezet ...

Zij was '**Opoe Sas**' waarover mijn moeder vaak vertelde. Ik bezit nog een andere foto van haar waar in mijn moeders handschrift op de rugzijde staat geschreven dat Opoe 72 jaar was. Dus in 1916 droeg zij nog die kap (of keuvel) met 'hoorntjes'.

Deze sluiermuts of -kap is voorzien van wat wij 'hoorntjes' noemden. Een juistere omschrijving is: een zeer smal messing oorijzer dat links en rechts eindigt in toelopende spiralen (krullen) van goud.

Nu meen ik, na zovele jaren, een rode draad in de opeenvolging van de gebeurtenissen in verband met deze 'hoorntjes' te ontdekken. Hiermee bedoel ik de voortzetting van de traditie, of toch minstens de pogingen daartoe.

De bijzonder schattige foto, op 2,5 jarige leeftijd, van mijn latere moeder als Hollands boerinnetje, die verder in dit relaas te berde komt, toont aan hoe haar fiere ouders, mijn grootouders, hun eerste kind tooiden en toonden met dezelfde 'hoorntjes' die haar Opoe in **Strijensas** droeg. Mijn moeder op haar beurt koesterde dit erfstuk en toonde dit nadrukkelijk aan mij, net voor ik tien jaar zou worden. Waarom speciaal aan mij? Wel zij moet intuïtief geweten hebben dat ik de enige van haar vier kinderen was die belangstelling had voor afkomst en geschiedenis in het algemeen. Heel kort daarna, op 23 september 1943, ging ons huis te **Merksem** in vlammen op. Fosforbommen hebben toen zo'n grote hitte veroorzaakt dat wij enkele dagen later in de puinhoop geen enkel spoor meer hebben teruggevonden van die historische 'hoorntjes'. Ze zitten alleen nog duidelijk in mijn herinnering. Zodanig zelfs dat ik er in 1973 een olieverfschilderij op paneel van maakte. Deze foto van mijn overgrootouders inspireerde mij tot: 'De voorouders'.

Laat me nu verder gaan met de geschiedenis van **Johan Bartold Jongkind**.

Geregeld keerde **Jongkind** vanuit **Frankrijk** terug naar zijn geboorteland waar hij de havens van **Rotterdam** en **Dordrecht** op doek zette. Hij was verrukt door de stad aan drie rivieren, letterlijk omgeven door water. Die unieke ligging maakte **Dordrecht** anders dan andere Hollandse steden. Voor **Jongkind** met zijn liefde voor water, licht, lucht en schepen was het de mooiste stad. Vooral zijn nachtzichten met maanlicht waren erg gegeerd in Frankrijk. Hiervoor putte hij zijn inspiratie uit de Hollandse Gouden Eeuw. Na onze rondgang van deze tentoonstelling loop ik terug, kriskras van het ene werk naar het andere, keur en vergelijk en kom daarbij regelmatig Hilde tegen, die precies hetzelfde doet. Wij wisselen dan ook telkens onze ervaringen uit en verrijken elkaar tot in de puntjes van onze zielen. Genoodzaakt door lichamelijke behoefte begeven wij ons uiteindelijk naar het museumrestaurant. Wij trekken ons terug in de volledig met glas afgeschermd ruimte, die smaakvol tegen de oude museumgevel langs de tuinzijde werd aangebracht. De zon geeft warmte door het glas en brengt een

vrolijk reliëf in de tuin vol bewonderenswaardige platanen. Eerder toevallig zetten wij ons aan een tafeltje vlakbij de dikste boom van heel de tuin. Bijna gelijktijdig roept dit zowel bij Hilde als bij mezelf blijde herinneringen op ...

Mijn goede vrouw **Ria van Loon**, dochter van een in **Antwerpen** verdwaalde **Rotterdammer**, was na ruim veertig jaar huwelijk in 1997 gestorven.

Twee jaar later troonde ik mijn nieuwe liefde **Hilde Van Nuffelen**, die al zeven jaar weduwe was, mee naar mijn geliefd **Dordrecht**.

Het was tijdens de maand maart van het gedenkwaardige jaar 1999 dat wij hier voor het eerst samen op bezoek kwamen ... Ik heb toen een foto van Hilde gemaakt vlak voor deze prachtige plataan. Deze foto heeft gedurende vele jaren naast mijn bed in mijn Schotense kluis, mijn schrijfhuisje en annex van mijn schildersatelier, gestaan.

Wij heffen onze glazen en klinken op nog veel gelukkige jaren samen, en op **Dordrecht**.

Af en toe verdroom ik in de machtige bomen of in de scherpe slagschaduwen van de takken op de voorgrond, die heel de museumtuin omtoveren tot een labyrint. Daarbij schiet me een gedicht van **Jan Eijkelboom** te binnen dat ik herhaaldelijk heb gelezen. De titel: '**Tuin Dordrechts Museum**', klinkt erg zakelijk, dit in tegenstelling tot de bezinnende, filosofische inhoud. Het gedicht vangt aan aldus:

168. **De voorouders** (olieverf op paneel 1973)

84 x 62 cm

*Als ik gestorven ben
zal in de tuin van dit museum
boven het warrig bladergedruis
een merel net zo helder zingen
op net zo'n late voorjaarsdag.*

*En ik, ik zal er niet meer zijn
om door dat zingen te vergeten
dat ik moet sterven mettertijd*

Onze lunch smaakt als een Bourgondisch feest waarna wij besluiten om nog even de vaste collectie van het museum te doorlopen.

De getoonde verzameling van **Ary Scheffers** werken is erg ingekrompen, er zijn ook geen beeldhouwwerken meer. Het is vooral het grote doek, gevat in een extra zware lijst, '**Gevecht van Jacob met de engel**', een onvoltooid gebleven werk uit 1858, dat mijn aandacht vraagt. De kunstenaar heeft het Bijbelverhaal uit het boek Genesis (30: 23-33) zeer expressief in beeld gebracht. Het betreft een mysterieuze tweekamp tussen de patriarch en een 'man'. De Bijbel gebruikt schroomvol het woord 'man' om

de naam van Jahwe te mijden, zo lees ik in een voetnoot van mijn Bijbel. Het hele verhaal zou Jacobs geestelijke strijd met God uitbeelden.

Ik heb het altijd een boeiend verhaal gevonden. In de romantische symbooltaal uit **Scheffers** dagen zou men het kunnen interpreteren als de strijd van de mens met zijn geloof, een thema dat de kunstenaar tijdens de laatste jaren van zijn leven heeft beziggehouden. En daar kan ik best inkomen ...

In de zalen van de oude meesters voel ik me sterk aangesproken door de werken van de **familie Cuyp**. Een 'Gezicht op Dordrecht' uit het **Rijksmuseum** in **Amsterdam** van **Aelbert Cuyp** (1620-1691) herinner ik me nog. De werken die wij hier te zien krijgen, tonen een grootmeester, geboren en getogen in **Dordrecht**. **Aelbert Cuyp** was een leerling van zijn vader, **Jacob Gerritsz Cuyp**.

Zijn oom, **Benjamin Gerritsz Cuyp** (1612-1652) schilderde heel opmerkelijk in grijsbruine tinten, haast monochroom met sterke lichtcontrasten wat mij doet denken aan **Rembrandt**. Zijn penseelvoering is heel vlot zoals dat bij zijn Vlaamse collega's gebruikelijk was.

Dat brengt me onwillekeurig de virtuoze penseelvoering van de beroemde **Frans Hals** uit **Haarlem**, die van **Antwerpse** herkomst was, in herinnering. Zijn ouders waren naar het noorden gevlucht na de 'Val van Antwerpen' in 1585.

Het mag dan wel een wonderlijk toeval heten dat Hilde en ik, slechts één week na onze euforische uitstap naar **Dordrecht**, in het **Leuvens M-Museum** twee prachtige werken van **Benjamin Gerritsz Cuyp** te zien kregen.

Het is opmerkelijk dat **Dordrecht** tijdens de Gouden Eeuw zoveel kunstschilders van niveau heeft voortgebracht. Het **Dordrechts Museum** heeft dan ook heel wat werken van deze meesters in bezit. Velen onder hen gingen, nadat zij reeds als meester werkzaam waren, een wat men nu een 'masterclass' noemt, volgen bij **Rembrandt** in **Amsterdam**. Zij verdiepten zich in het clair-obscur en het kleurengebruik van de meester. Sommige onder hen werden, soms maar tijdelijk, epigonen van **Rembrandt**.

Heel bekend is **Ferdinand Bol** (1616-1680) wiens werk heel nauw verwant is met dat van zijn leermeester, zowel in de portretten als in de Bijbelse voorstellingen. **Nicolaes Maes** (1634-1693) trekt mijn bijzondere aandacht met zijn indringende portretten en vernieuwende genrestukken. **Samuel van Hoogstraten** (1627-1678) is eveneens bij **Rembrandt** in de leer geweest, maar is duidelijk zichzelf gebleven. Ik sta een hele poos gefascineerd naar diens uitzonderlijk knap trompe l'oeil brievenbord uit 1664 te kijken.

Op de gelijkvloerse verdieping van het **Dordrechts Museum** ontdekt Hilde nooit eerder geziene op witmarmer lijkende schrijnen van DuPont 'Corian' kunststof met ondiepe schuiven waarin oude tekeningen en aquarellen te bekijken zijn. Wij doen dat dan ook één voor één, schrijn na schrijn. Daarna begeven wij ons naar een bovenverdieping waar een fototentoonstelling te zien is die mij erg interesseert: 'Verstild Dordrecht, op de drempel van de 20ste eeuw'. Het betreft een uitgebreide verzameling van allemaal originele foto's uit de tijd toen mijn grootvader **Jan van Bruggen**, afkomstig uit **Strijensas**, zich als politieagent in **Dordrecht** kwam vestigen. In deze straten, op deze pleinen, bij

Hilde Van Nuffelen in de tuin van het Dordrechts Museum in 1999.

Op de familiefoto (1905) staat Francina van Bruggen, als oudste kind rechts.

Francina van Bruggen als een schattig Hollands boerinnetje (augustus 1903) 2,5 jaar oud. Deze verkleedfoto werd om mij onbekende reden in Rotterdam gemaakt. Opmerkelijk draagt de peuter dezelfde keuvel las haar 'Opoe Sas', de moeder van Jan van Bruggen, uit Strijensas.

deze oude en nieuwe havens en over deze bruggen heeft hij gelopen. Hij werd er verliefd en trouwde op 15 januari 1900 met de **Dordtse Maria Wilhelmina Grobben**. Datzelfde jaar nog op 16 november werd hun eerste kind **Francina**, die later in **Antwerpen** mijn moeder zou worden, in het schilderachtige **Dordrecht** geboren. Rond de tijd van zijn huwelijk zag **Jan van Bruggen** meer toekomst in de sterk opkomende margarine-industrie en trad in dienst bij **Albers** in **Dordrecht**. Hier in deze stad werden hun eerste vijf kinderen geboren.

Jan en Maria van Bruggen-Grobben, omringd door hun jong gezin met toen nog drie kinderen, lieten zich zelfbewust in 1905 in **Dordrecht** portretteren, nog voor zij – omwille van vaders carrière – eind 1909 met hun vijf kinderen naar **Oss** in **Noord-Brabant** verhuisden.

Wanneer ik door mijn familiealbums blader, valt het me op dat er veel foto's van de familie **Grobben** uit **Dordrecht** in zitten, tegenover slechts enkele van de familie **van Bruggen** uit **Strijensas**. Bovendien zijn de **Dordtse** foto's overwegend van een veel betere kwaliteit. Dit is niet zo verwonderlijk wanneer ik de namen van de verschillende fotografen, die onder de foto's of op de rugzijden van de kartons staan gedrukt waarop de eigenlijke foto's werden gekleefd, bekijk. Ik neem hier drie verschillende portretfotootjes van mijn grootmoeder **Maria Wilhelmina Grobben** – van voor haar huwelijk in 1900

Portretfoto van mijn Dordtse grootmoeder Maria Wilhelmina Grobben en de rugzijde van deze zelfde foto.

– onder de loep:

1. Een foto, genomen op “16-5-1889, als 1ste communicant”, schreef mijn moeder met potlood op de rugzijde. De fotograaf liet op de rugzijde drukken: “*H. Boonstoppel, Vischstraat No 21, regt over het Postkantoor naast het verkooplokaal **Dordrecht** . Portretten kunnen op iedere groote nabesteld worden.*”
2. Een portret op volwassen leeftijd, gemaakt door dezelfde fotograaf.
3. Een soortgelijk portret, maar dit keer gemaakt in de studio van de beroemde “*H.J. Tollens, C. Hzn. Fotograaf van H.M. de Koningin der Nederlanden. Dordrecht Voorstraat 289*”, zo lees ik op de rugzijde van mijn grootmoeders portret.

Onderaan, eveneens op de rugzijde, staat nog een hele lijst bekroningen, die **Tollens** tussen 1878 en 1891 in diverse Nederlandse en Duitse steden in de wacht wist te slepen.

De fotograaf **Henricus Jacobus Tollens** (1864-1936) is veruit de bekendste fotograaf uit **Dordrecht**. Hij werkte aanvankelijk in de studio van **Johann Georg Hameter**, die in 1864 de zaak had opgestart. Na zijn dood nam **Tollens** in 1887 de zaak van diens weduwe over. **Tollens** wordt gezien als de echte vertegenwoordiger van de kunstfotografie in Nederland. “*Simon van Gijn bestelde bij hem een serie foto’s van belangrijke gebouwen en het interieur van zijn woonhuis*”, zo verneem ik uit een recente uitgave van het **Regionaal Archief Dordrecht**, dat ik tijdens de tentoonstelling ‘**Verstild Dordrecht**’ heb aangeschaft. Tijdens de periode kort voor en na 1900, waarover de tentoonstelling handelt, veranderde het uitzicht van de stad totaal. Dat heb ik – dankzij twee recent uitgegeven fotoboeken met uitsluitend fotowerk van **Tollens** – ‘met eigen ogen’ kunnen vaststellen. Onwillekeurig dacht ik daarbij aan de tijd toen **Jongkind** van **Parijs** naar **Nederland** kwam. Hij reisde met de stoomtrein tot **Antwerpen** om vervolgens per stoomboot naar **Dordrecht** of **Rotterdam** te varen. Er lagen toen nog geen bruggen over het **Hollands Diep**, noch over de **Oude Maas**. Stel je voor!

De tijd die **Jongkind**, noodgedwongen wachtend op zijn boot, in **Antwerpen** moest doorbrengen beschouwde hij kennelijk niet als verloren tijd. Immers, de **Schelde** en de haven boeiden en inspireerden hem. Zo bewonderen wij op de tentoonstelling onder meer ‘**Soleil couchant, Port d’Anvers**’, een prachtige, quasi impressionistische ets uit 1868.

In de tweede helft van de negentiende eeuw onderging **Dordrecht** een ware metamorfose. De vele windmolens, die het landschap mee bepaalden, kwamen tot verval. De houtzagerijen schakelden over op stoomkracht en er kwamen allerlei fabrieken. Zeilschepen werden stoomschepen, de stoomscheepvaart, zoals ik die nog in mijn jeugd heb gekend, kwam toen op gang. In 1872 lag er een spoorbrug over de **Oude Maas**. Alles werd modern en dynamisch. Dat de fotografische documenten toen nog ‘verstild’ waren, heeft een heel andere reden. Immers, pas tegen het einde van de negentiende eeuw verkortte de sluitertijd van de camera’s en werd het makkelijker om bewegende mensen, dieren en voorwerpen te fotograferen. Nadat wij deze verstilde tentoonstelling (er zijn slechts enkele belangstellenden) hebben bekeken, verlaten wij totaal verzadigd aan beelden het **Dordrechts Museum**, maar niet zonder de twee catalogi van de tentoonstellingen te hebben aangeschaft.

Met toelating van de mevrouw achter de balie loop ik door de tuin om foto's te maken van de imposante platanen. Hier komen wij beslist nog terug!

In de **Museumstraat** staan wij verrast voor een rijtje vrolijke, historische gevels. In een boekje had ik erover gelezen ... Dit zijn dan die zogeheten **Dordtse gevels**, die vanaf 1550 in het **Dordtse** straatbeeld verschenen. De meeste werden – in een vrijwel ongewijzigde stijl – tussen 1650 en 1795 gebouwd. Later zwermde, nadat het gildewezen tijdens de Franse Revolutie was opgeheven, deze bouwtrant verder uit over Nederland.

Het was tijdens het *ancien régime* een soort examen voor jonge metselaars, die bij wijze van proef om het 'meesterschap' van de metselaarsgilde te verwerven, deze meesterwerkjes van vakmanschap aan ons overleverden.

Nu resten er nog slechts een vijftigtal van de honderdvijftig die **Dordrecht** ten tijde van mijn moeders geboorte nog telde.

Onder de trapgevel zitten rondbogen boven de vensters. In de nis is een drielob-oog opgenomen als een klaverblad in een kraag.

Even verderop in de **Museumstraat** bemerken wij boven het huizenblok, gelegen naast het museumcomplex, bomen die ogenschijnlijk nog hoger reiken dan die van de museumtuin. Dit huizenblok toont langs de straatzijde een aaneengesloten blinde muur. Midden deze blinde muur vinden wij de rijk versierde toegangspoort in zandsteen met renaissance beeldhouwwerk. In de geveltop staat in gouden letters de spreuk "*Vita Vapor*" gegrift. Dat betekent: "Het leven is een damp." Van Hollandse nuchterheid gesproken! Naast deze poort lees ik op een bordje: "**Arend Maartenszhof**. *Dit hof is in 1625 gesticht door Arend Maartenszoon. Hij richtte het op voor de behoeftige vrouwen en weduwen van soldaten die voor het vaderland waren gesneuveld in de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) tegen Spanje.*"

In feite betreft het een grote, vierkante tuin met een aaneengesloten rij van 38 woningen eromheen. In het midden staat een waterput met een smeedijzeren bovenstructuur. Op de vier hoeken rond die put rijzen vier monumentale platanen ten hemel. Daarnaast staat nog een vijfde, opvallend de dikste en meest knoestige van het vijftal. Samen overspannen zij als het ware het hof tot op 35m hoogte! Deze reuzen werden rond 1810 geplant en de tuin is de grootste in zijn soort van heel Nederland. Het valt me op hoe deze monumentale boomgroep de woninkjes op hutjes voor dwergen doet lijken. Vanzelfsprekend maak ik er een reeks foto's van.

Rechts naast de toegangspoort bevindt zich achter een vervaarlijk achteroverhellend geveltje een klein museum: de **Regentenkamer**. Volgens mijn gidsboekje is er een portrettengalerij te zien van de stichters en regenten die het hof in de zeventiende eeuw beheerden. Er zijn ook nog schilderijen op het plafond en boven de schoorsteenmantel. Deze werken verwijzen op symbolische wijze naar de goede daad die **Arend Maartenszoon** verrichtte met de bouw van dit hof, terwijl de plafondschildering de opstand tegen Spanje symboliseert.

De deur van het museumpje blijkt echter op slot. Achter het raam lezen wij de hoogst originele mededeling:

*“Openingstijden Regentenkamer
Astie geslote is, istie nie
ope, astie ope is, istie nie
geslote.”*

Ik had nooit vermoed dat Dordts zo nauw bij Afrikaans aanleunde ...

Boven de toegangspoort aan de binnenzijde staan Bijbelteksten in gotische letters geschilderd. Uit het boek Spreuken (28: 27) *“Die den armen geeft en sal geen gebrek hebben! Maar die sijne oogen verbergt sal veel vervloekt worden.”*

En uit het boek Jesaja (58: 7) *“Dat gij den hongerigen uw brood mededeelt en de armen verdrevenen in huis brengt.”* Verderop in de tuin bemerk ik links en rechts nog dergelijke wijsheden of moraliserende teksten op bovendorpels en in dezelfde belettering.

In zijn prachtig bundel **‘Dit eiland’** schrijft **Jan Eijkelboom** onder de titel: *Arend Maartenshof* in het tweede deel van zijn gedicht:

*“Binnen de poort zijn aan de balk geschreven
snerpende teksten van Jesaja en
van de Prediker het sleetse woord
(alles in gotisch kraaienschrift).
Toch heerst hier helder licht, en vrede,
een vrede die daar talmen blijft
als wij in rampspoed zijn verdwenen.”*

Zoals elke nieuwe dag rol ik ons serveertafeltje met koninklijk ontbijt naar binnen. Telkens weer ontdekken we voor ons voorheen onbekende hapjes. Het uitzicht op de **Oude Maas** is eveneens elke dag een verrassing. Het drukke scheepsverkeer, overgoten met warme tinten van de ochtendzon, zou de eertijdse impressionisten van langs de Seine-monding naar hier kunnen lokken, mijmer ik al smullend. Na het ontbijt werken we op de laptop de inhoudstafel van mijn nieuwste boek **‘Natuurtekenen of Studies naar de natuur 1947-19771’** af. Boek waaraan we op mijn verjaardag, een goeie twee maanden geleden in een **Waalse** B&B net over de (Belgische) taalgrens in de provincie **Henegouwen**, waren begonnen. Nu nog alles laten nalezen en het kan naar de drukker.

Vandaag willen wij het **Museum Huis van Gijn** bezoeken dat hier vlakbij langs de **Nieuwe Haven** gelegen is. Ik heb er nog goeie herinneringen aan van toen ik hier samen met mijn moeder in 1954 op bezoek was. Het kwam me toen nogal rommelig, stoffig en vooral overladen over, maar wel interessant. Op slechts enkele huizen verwijderd van het **Huis van Gijn** bemerk ik boven de voordeur van nummer 38 voor het bovenlicht een mooi bas-reliëf in brons: een vrouwelijke ruiter gezeten op Pegasus, het gevleugelde paard uit de Griekse mythologie en het symbool voor dichters.

In de bovendorpel van de deur staat in mooi gegraveerde kapitaalletters: **GEBOORTEHUIS TOP NAEFF 24.3.1878**. Ik maak er een opname van zonder te weten om wie het hier gaat. Mijn goeie oude

encyclopedie weet er alles over, ik vat samen: haar feitelijke naam is **Anthonetta van Rhijn-Naeff**. Geboren te **Dordrecht** 24 maart 1878 en aldaar overleden op 24 april 1953. Verder wordt aan deze schrijfster een heel tekstblok gewijd. Naast romans schreef zij toneelspelen en op hoogstaande wijze toneelkritieken voor verschillende tijdschriften. Haar autobiografie verscheen in 1950 en haar verzamelde gedichten in 1947. Vermeldenswaard is dat deze **Top Naeff** een achternicht was van **Simon van Gijn**, de verzamelaar waarmee wij aanstonds gaan kennis maken.

De **Nieuwe Haven** lijkt wel een verzamelplaats voor grote luxejachten en ter hoogte van het museumhuis, op nummer 30, ligt een mooie voetgangersbrug over de haven, de zestig meter **Lange IJzeren Brug** genaamd. Deze ijzeren constructie uit 1855 verving een versleten houten brug uit 1590.

In het midden daarvan bevindt zich een ophaalbrug om de masten van de schepen doorgang te verlenen. Wij staan er even naar te kijken terwijl een vrolijke sliert scholieren de oversteek maakt.

“Wie was **Simon van Gijn**?” vraag ik me af. Het handige boekje ‘**Monumenten in Dordrecht**’, dat ons samen met een reeks andere door het **Management Dordrecht** gratis per post aan huis werd bezorgd, geeft me vlug een antwoord. **Simon van Gijn** (1836-1922) was ‘meester in de rechten’, bankier en koopman, maar bovenal een erudiete verzamelaar van alles wat historisch waardevol is, zowel over zijn stad als over zijn land. Heel zijn riante woning, een zeer groot patriciërshuis uit 1729 dat hij liet verbouwen en waarin hij samen met zijn vrouw **Cornelia Agatha Vriesendorp** vanaf 1864 woonde, staat nu voor ons open.

Het is alsof hier de tijd is blijven stilstaan. Alles getuigt van zijn gedrevenheid en liefde waarmee hij de meest diverse, tijdloze kunstwerken en voorwerpen verzamelde. Of het nu historieprenten, wapens, scheepsmodellen, munten, zilver of keramiek waren, alles kreeg een prominente plek in hun huis.

Bij testament doneerde hij zijn huis met de hele inboedel, samen met nog vier naburige panden met grond, aan de bevolking. In 2001 is het huis, samen met de aangrenzende panden, gerestaureerd en verbouwd.

Ik maak foto's van een viertal gebeeldhouwde, oude gevelstenen, die in de bakstenen tuinmuur langs de straatzijde zijn ingemetseld. Eén daarvan INDE BAERS draagt de datum 1710.

Vervolgens loop ik de tuin in. Alles is hier in deze tijd van het jaar gereduceerd tot struiken en boompjes. De tuin wordt in de achtergrond met een hoge, oude bakstenen muur, waartegen destijds fruit aan leibomen bengelde, afgesloten. Nu rest er enkel nog een moerbeiboom tegen de gevel van een aanpalend huis. Zo keken de eertijdse bewoners vanuit hun eetkamer, doorheen de tegen de achtergevel aangebouwde glazen tuinkamer, op een wand van groen vol vruchten.

Het meest opvallende in de tuin is alweer een geweldige plataan, die vlak tegen diezelfde muur sterk vooroverhelst naar de tuin. Bij het maken van foto's word ik gefascineerd door de monsterlijke, dikke stam overdekt met nooit eerder geziene fabelachtige wratten. Ook daarvan maak ik detailfoto's.

Bij de balie betalen wij onze entreebiljetten en hangen onze winterjassen aan de kapstok. Tot Hildes vreugde maakt men in de gezellige, warme cafetaria opperbeste cappuccino. Deze is zo lekker dat er meteen een tweede volgt. De dame van de cafetaria is zeer opgetogen over Hildes lofprijzingen. Wij genieten samen onder een oude planken plafond, waarop onlangs fragmenten van schilderijen

werden blootgelegd.

Onze rondgang van **Huis van Gijn** begint aan de achterzijde. We vallen via de oorspronkelijke, negentiende-eeuwse keuken in huis. Alles lijkt hier nog volop in werking, alleen de keukenmeiden zijn even gaan pauzeren. Links en rechts van de brede gang, die midden door het huis loopt, zijn de salons en eetkamer gelegen; helemaal vooraan, vlak naast de dubbele voordeur, bevindt zich de grote zaal of ontvangstzaal.

Zodra ik er binnentreed, word ik gegrepen door de paleisachtige sfeer. Zoiets had ik nooit verwacht in een burgerwoning langs een haven in een provinciestad. Ik sta een hele poos als aan de parketvloer genageld midden in de zaal, helemaal alleen. En dan beseffen dat dit de enige intact gebleven achttiende-eeuwse ontvangstzaal met wandtapijten in Nederland is. Alles is in een perfecte staat en de verlichting is met heel veel smaak op bepaalde afbeeldingen gericht waardoor de schoonheid van het hele ensemble me echt ontroert. Zo heeft **Simon van Gijn** het nooit gezien! Gefascineerd door zoveel schoonheid blijf ik een hele poos versteld staan en laat ik het over mij komen. Het voelt als een warme douche, maar dan niet van water, wel van moeilijk te definiëren schoonheid.

Ook al heb ik in het verleden veel van dergelijke tapijten gezien, onder meer in de kantoren van de Kredietbank naast het prachtige, laatgotische stadhuis van **Oudenaarde** en nog veel meer in de 14de-eeuwse lakenhallen die aansluiten bij het stadhuis aldaar, deze wandtapijtencollectie van maar liefst vijftien stuks is voor het grootste deel samengesteld met wandtapijten uit de 16de en 17de eeuw.

Toch moet ik bekennen dat ik nergens zo getroffen werd door dergelijke **Oudenaardse** wandtapijten dan hier bij **Simon van Gijn**. Daar moeten zeker de ruimte en misschien nog meer de knappe belichting met ledlampen mee te maken hebben.

Deze wandtapijten werden rond 1730 speciaal voor deze zaal vervaardigd in **Oudenaarde**.

De beroemdste zoon van deze stad is zonder twijfel de kunstschilder **Adriaen Brouwer** (rond 1604-1638), die de laatste jaren opnieuw hoog gewaardeerd wordt. Tijdens zijn korte leven was hij – ook in Noord-Nederland – zo gerespecteerd dat zowel **Rubens** als **Rembrandt** werken van hem in hun verzameling koesterden.

De vader van **Adriaen**, zo weet men nu met zekerheid, was een **Oudenaards** kartonschilder. Vermits deze benaming tegenwoordig wat vreemd in de oren klinkt, wil ik deze even verduidelijken: een kartonschilder maakte een tekening, een schildering op papier op ware grootte van het wandtapijt. Dat werd gebruikt als patroon voor het weven.

Het stadje **Oudenaarde** is me goed bekend, want mijn dochter Gerda woont net over de gemeentegrens aan de voet van de **Koppenberg** in **Zulzeke**. Het is van haar dat ik onlangs een facsimile-uitgave van het boekje '**Zuid-Vlaanderen, Oudenaarde, Ronse en omstreken**', van het oorspronkelijk in 1890 uitgegeven werkje van Omer Wattez cadeau kreeg. Daarin vond ik de hiernavolgende passage over **Oudenaarde**:

...

"De pracht zijner gebouwen getuigt daarbij van vroegeren luister. Geene enkele stad van gelijke grootte, kan, in België, zoveel monumenten en ander kunstwerk aantonen. Die vroegere welvaart en

weelde had Oudenaarde aan de tapijtnijverheid te danken, die zich daarna elders uitbreidde.

Een Oudenaardsch tapijtwever, Jan Gobeelen genaamd, vestigde zich te Parijs en gaf er zijn naam aan de beroemde Gobelins. Hendrik IV had, uit Oudenaarde, werklieden doen komen, die de tapijtnijverheid naar Frankrijk overbrachten.

In 1539 telde Oudenaarde twaalf tot vijftien duizend inwoners, welke in deze nijverheid hun bestaan vonden.”

...

Oudenaarde was gedurende de periode van de 16 tot 18de eeuw een voornaam centrum van tapijt weven, zowel van gobelins als van verdure. Verdure zijn, zo leerde ik in **Oudenaarde**, groentapijten met indrukwekkende landschappen in alle nuances van groen.

Jaren geleden bezocht ik aldaar in het **Huis De Lalaing**, een 17de-eeuwse residentie tegen de Schelde, het restauratieatelier van **Oudenaardse** wandtapijten en een weefatelier voor moderne wandtapijten. In de romaanse **Sint-Walburgakerk** werd ik eveneens getroffen door een reeks oude wandtapijten.

De afbeeldingen in **Huis van Gijn** van een Italiaans herdersspel zijn meesterlijk. Het verhaal achter deze betoverende beelden interesseert me weinig of niet. Ik krijg hierbij een gevoel dat vergelijkbaar is met ons recent bezoek aan Praag, waar wij een Mozartopera bijwoonden. Het kon me niet schelen waarom de kamermeid aanhoudend achter een fauteuil of tussen de gordijnen kroop. Het was voor mij uitsluitend de muziek die van de hemel neerdaalde, niet het wulpse verhaaltje!

Ik maak foto's van details die mij bijzonder boeien om later nog eens op een projectiescherm te herbekijken. Bijna zwevend wandel ik door de verschillende kamers op de benedenverdieping, onbekwaam om alles met de verschuldigde aandacht te bekijken. Vervolgens bestijg ik de monumentale trap en laat mijn blik over de hoge wand van het trappenhuis glijden. Mijn afgrijzen stijgt bij elke trede wanneer ik de wapentrofee bekijk, een symmetrische compositie van lansen, speren, sabels, hak- en steektuigen tot musketten en harnassen toe, alles geschikt rond het wapenschild van één of andere Oranje-Nassau.

Onwillekeurig denk ik hierbij aan het **Arend Maartenszhof** dat wij gisteren bezochten. Daar waar in achtendertig miniatuurwoningen – in carré – de arme weduwen van soldaten samenhokten. Zij konden zich dagelijks troosten met de spreuk dat het leven slechts een damp is ...

Bovenaan de trap wordt mijn aandacht getrokken door drie Delftse tegeltjes die boven elkaar hangen. Ik maak er foto's van omdat ik nooit eerder dergelijke tegeltjes heb gezien. Het zijn de naïeve portretten van de graven **van Egmond** en **van Hoorne** met **Willem van Oranje** tussen hen beiden. De twee eerstgenoemde graven werden – tot eeuwigdurende schande voor Spanje – in 1568 op de grote markt van Brussel onthoofd op beschuldiging van landverraad. De geschiedenis vertelt dat **Willem van Oranje, van Egmond** en **van Hoorne** nog zou verwittigd hebben voor het gevaar dat hen – letterlijk – boven het hoofd hing zodra **Alva** met zijn troepen vanuit Spanje zou arriveren. Hijzelf trok zich terug naar het noorden om er in **Dordrecht** – met succes – het gewapende verzet tegen Spanje te organiseren. Bij zijn afscheid zou **Willem** gezegd hebben: *“Beter prins zonder land dan koning zonder*

hoofd.”

Simon van Gijn studeerkamer met zware balkenzoldering ziet er naar onze hedendaagse begrippen erg duister uit. De wanden zijn met een soort goudleer behangen. In feite gaat het om 19de-eeuws Belgisch goudleer, geïnspireerd op 17de-eeuws goudleerbehang. De eigenlijke ‘goudleerkamer’ is uniek in Nederland. De 17de-eeuwse decoratie is in hoog reliëf uitgevoerd.

In Simons bibliotheek staan de boeken in lange rijen op planken tot tegen het hoge plafond. Daar hoort een kleine en een lange ladder bij. Het wordt me stilaan allemaal te veel van het goede; ik kan niet meer verwerken wat ik zie: slaapkamers, badkamer en dienstvertrekken. Op de tweede verdieping is de droogzolder met trekmandel, linnenpersen en dergelijke meer. Hier werd duidelijk eveneens verstelwerk uitgevoerd. Bij een lege stoel staat op tafel een aanlokkelijk naaimachientje dat handmatig werd bediend. Het moet een gelijksoortig draagbaar machientje geweest zijn waarop mijn **Dordtse** grootmoeder, tijdens de jaren voor haar huwelijk in 1900, aan huis verstelwerk ging doen. Bij nader toekijken, valt me het fabrieksmerk op: PFAFF. Dit merk is me bekend, immers ik koester nog herinneringen aan mijn kindertijd toen mijn **Dordtse** moeder in **Schoten** verstelwerk deed op eveneens een PFAFF-naaimachine. Het betrof wel een nieuwere versie dan die van haar moeder, waarbij de machine met beide voeten op een trapper draaiende werd gehouden. Zo hield zij beide handen vrij en kon zij tijdens haar verstelwerk nog vrolijk zingen ook.

In de nok van het dak werd recent de negentiende-eeuwse speelgoedverzameling ondergebracht. Alles is hier optimaal opgesteld en heel efficiënt verlicht. Het is betoverend om de vele poppenhuisjes, negerdorp, diertuin, treinseinenpalen en nog veel meer te beleven als een verre herinnering aan mijn kindertijd. Hoewel ... ik kon er alleen maar van dromen tijdens die vreselijke oorlogsjaren. Daarna speelden wij met soldaatjes.

Bij wijze van afsluiting gaat mijn bijzondere aandacht naar een meterslange vitrine met de ark van Noach. Voor de ark stapt een indrukwekkende stoet met alle dieren die voor de zondvloed op aarde leefden. Achteraan de familie van Noach met de aartsvader zelf. Het zijn allemaal afzonderlijke beeldjes. Fantastisch! Men zou zowaar nog aan de evolutieleer van een zekere Darwin gaan twijfelen.

Vanzelfsprekend vind ik Hilde terug in de cafetaria op het gelijkvloers. Samen smullen we elk een spie taart bij een cappuccino en een doordeweekse koffie. Bij het verlaten van het **Huis van Gijn** schaf ik me twee prachtige boeken vol informatie aan. Vooreerst ‘**Het leven van de verzamelaar**’ door **Ella Reitsma**, met fantastische foto’s van **Marco de Nood**. Het tweede, veel dunnere boekje, handelt enkel over de ‘**Hoogtepunten uit de verzameling scheepsmodellen**’ uit de verzameling van **Simon van Gijn**. Dit boekje ‘**Schepen op schaal**’ werd geschreven door **R.H. Rozendaal** en **Harm Stevens**. De prachtige, technisch perfecte foto’s werden gemaakt door **Marco de Nood** en **Hans Verwoerd**.

Het was me tijdens ons bezoek opgevallen dat **Simon van Gijn** ook nog een goede tekenaar was. Er lagen drie schetsboeken van hem. Het is me pas achteraf, dankzij het hierboven geciteerde boek, duidelijk geworden van wie hij had leren tekenen en dat interesseert mij uiteraard. Op bladzijde zestig

Een gelijksoortig draagbaar naaimachientje waarmee mijn Dordtse grootmoeder, tijdens de jaren voor haar huwelijk in 1900, aan huis verstelwerk ging doen.

lees ik:

...

“Johannes Rutten (1809-1884)

Deze kunstenaar was een bekende Dordtse tekenmeester, die zich verzette tegen de afbraak en verloeding van de oude zeventiende- en achttiende-eeuwse stadspoorten, huizen, kloosters enzovoorts en tegen het verval van de grote kerk. Al vanaf de jaren dertig van de negentiende eeuw legde hij de verdwijnende oude stad vast. Rutten werd de tekenleraar van Simon van Gijn en later een gerespecteerde vriend. Van Gijn gaf Rutten in 1871 de opdracht tot het maken van meer dan tweehonderd tekeningen van de grote kerk en zijn interieur. Toen het gezichtsvermogen van Rutten sterk achteruitging, maakte E.H. Schoenmaker de opdracht af. Rutten schonk een paar jaar later zijn hele collectie van ruim zevenhonderd bladen aan Van Gijn.”

...

Deze tekst brengt me bij ons **Antwerpen**. Ook hier moest tijdens diezelfde periode alles genadeloos worden afgebroken om blindelings de ‘vooruitgang’ te dienen. Het historische hart van **Antwerpen**, dat uiteraard tegen door de stroom uitgeschuurde bocht van de **Schelde** lag, werd in 1875 gewoon weggegraven om de kaaimuren recht te trekken zodat grotere zeeschepen er konden aanmeren. Ik behoor tot de laatste generatie die tijdens zijn jeugdjaren nog schepen aan de **Antwerpse** rede heeft weten aanmeren. Dat was kort na de Tweede Wereldoorlog. Het Zuidkasteel, samen met de Spaanse vesten en poorten, uit 1543, verdwenen om op datzelfde halfrond tracé – in naam van de vooruitgang – de zogeheten ‘leien’ aan te leggen. Het werd een soort ‘ring avant la lettre’ voor het steeds drukker wordende autoverkeer rond de historische binnenstad. Tijdens mijn jongelingsjaren heb ik op deze boulevard nog vele plantsoenen en standbeelden weten staan ... en ik heb ze ook allemaal zien verdwijnen. Momenteel ligt heel het traject weer open. De Spaanse vesten, of liever de funderingen daarvan, die nog onder de boulevard (de leien) zaten, zijn op dit moment een echte attractie waarvoor lange rijen kijklustigen de winterkou trotseren. Maar mede door deze wegenwerken staat het verkeer, dat in of uit de stad moet, dagelijks stil!

Het was bij ons **Jozef Linnig** (1815-1891), die net zoals **Rutten** in **Dordrecht**, met grote ijver en vakbekwaamheid al wat in **Antwerpen** oud en mooi was en dreigde teloor te gaan op papier vastlegde. Hij maakte vele honderden tekeningen en aquarellen naar de natuur, waarvan slechts een gedeelte in **Antwerpse** musea terecht is gekomen. In 1868 kwam het befaamde boek ‘*Album historique de la Ville d’ Anvers*’ op de markt. Deze uitgave werd gelijktijdig in het Frans en het Nederlands uitgegeven. Het boek brengt, naast grondige historische teksten, zestig etsen van **Linnig**, die hij naar een keuze uit zijn teken- en aquarelwerk maakte. Een facsimile-uitgave daarvan (1978) koesteren wij in onze huisbibliotheek. En om de vergelijking tussen **Dordrecht** en **Antwerpen** tijdens dezelfde periode van de geschiedenis nog verder door te trekken, denk ik aan **Fritz Mayer van den Bergh** (1858-1901). Deze door een ongeluk te jong gestorven verzamelaar was beslist een evenknie van **Simon van Gijn**. Ook hij schonk zijn hele verzameling met huis in de **Lange Gasthuisstraat**, nu een prachtig museum, aan de bevolking.

Na al deze bedenkingen en vergelijkingen stappen we verder langs de **Dordtse Nieuwe Haven** richting **Groothoofdspoort**. Het is zonnig maar erg koud, vooral door de wind, die ons onveranderd vanuit het noordoosten, blijft attaqueren. Het wordt me soms onmogelijk om nog foto's te maken omdat mijn verstijfde vingers nog weigeren te gehoorzamen. Toch maak ik nog enkele mooie opnamen van het **Schroevendok van Straatman** met een diepe doorkijk op de **Wolwevershaven**. Dit **Schroevendok**, gebouwd in 1928, is nu een rijksmonument. Het behoorde destijds bij de "*Machinefabriek en Ketelmakerij van L. Straatman*", lees ik in grote, gietijzeren letters op de hijsconstructie. "*Reparatie en Nieuwbouw*" staat er nog expliciet bij vermeld. Dit bedrijf was hier actief van 1902 tot 1996. Deze takel werd gebruikt om schepen deels uit het water te lichten zodat vanaf drijvende, houten vlonders de scheepsroeren en schroeven gerepareerd of vervangen konden worden. Het oorspronkelijke hefvermogen, in de tijd toen mijn grootouders hier woonden dus, was dertig ton! Het mooie is dat deze takel ook nu nog in gebruik is voor reparaties van scheepsschroeven, maar dan wel door een andere firma. Hierdoor is dit rijksmonument in feite een nog levend monument.

De oude **Wolwevershaven** werd in 1409 gegraven en was gedurende eeuwen één van de meest bedrijvige havens van **Dordrecht**. Niet toevallig staan er ook nu nog heel wat mooi gerestaureerde en bij wet beschermde gevels van koopmans- en pakhuizen langs de kaden van de **Wolwevershaven**.

Rond 1880 echter was het in **Dordrecht** afgelopen met de handel en de scheepvaart. De eens zo bloeiende **Wolwevershaven** werd vlug de 'laatste rustplaats' van de scheepvaart, want ook de stoomslepers werden ouderwets ... Gelukkig waren er enthousiaste vrijwilligers, die met volle overgave en eindeloos geduld één en ander voor de sloop wisten te redden, op te kalefateren en tot op de huidige dag te onderhouden.

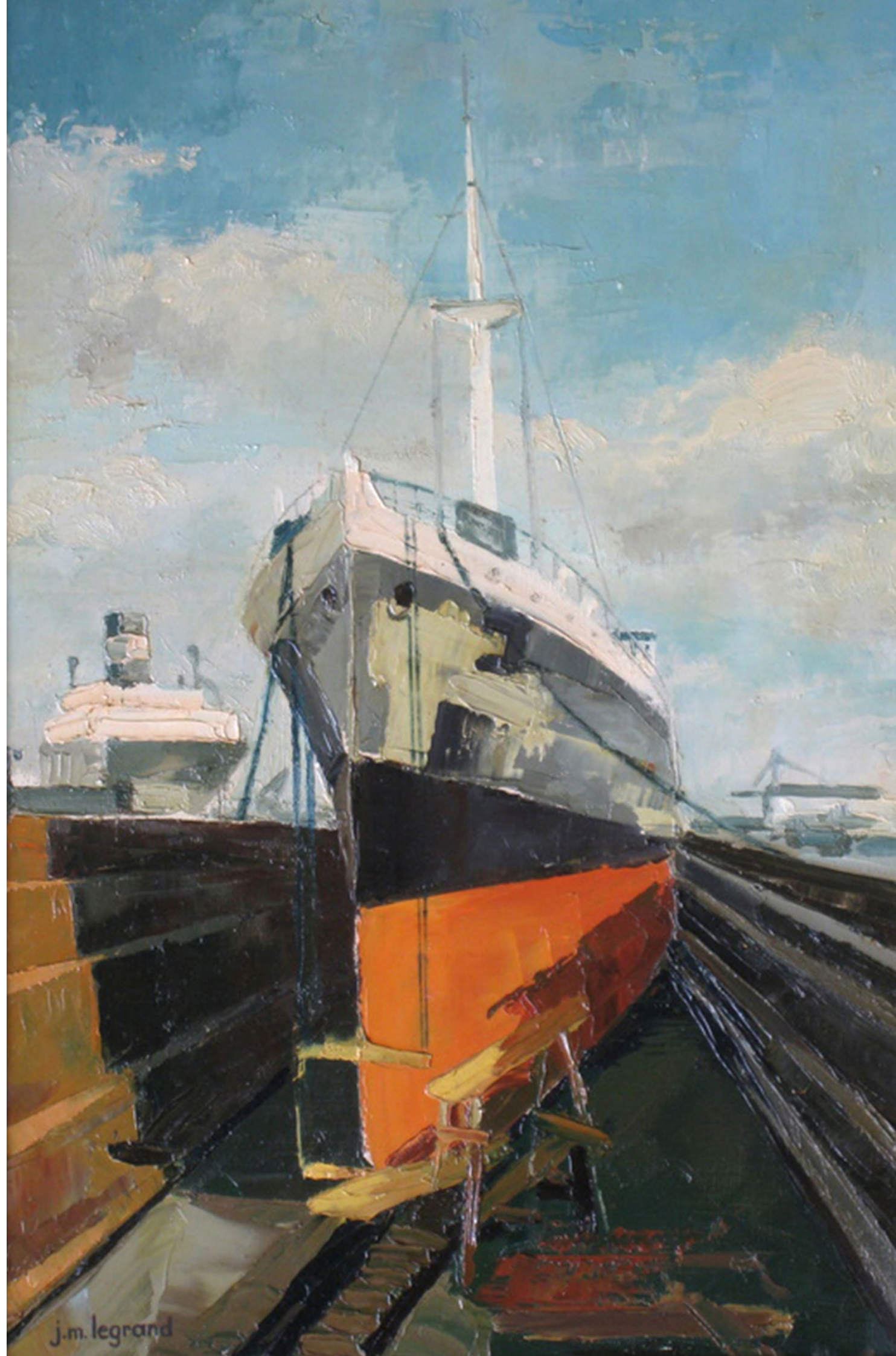
In tegenstelling tot wat wij zagen in **Rotterdam**, waar vergelijkbare industriële archeologie op heel grote schaal is uitgegroeid tot een waar pretpark, is de **Dordtse Wolwevershaven** tot een smaakvolle, inleefbare nostalgie naar de glorie-dagen van weleer geworden.

Er liggen nu nog twee prachtige stoomslepers zoals ik die nog in bedrijf heb gekend en die nu als rondvaartboten dienst doen. Het zijn, sedert de jaren zeventig van de vorige eeuw, de pronkstukken van de zogeheten 'bruine vloot': een reeks handelsschepen van diverse typen die buiten gebruik zijn geraakt. Het gaat momenteel om zestien schepen die aan de **Wolwevershaven**, samen met de historische gevels, een nog levendig karakter verlenen.

Onwillekeurig gaan mijn gedachten opnieuw naar **Antwerpen**. Eindelijk is de **Stad Antwerpen** daadwerkelijk begonnen aan de inrichting van een eigen **Maritiem Museum**. De verzameling van een vijfenzeftig tal oude vaartuigen en toebehoren lagen al vele jaren opgeslagen onder de oude afdaken, 'hangars' genoemd, op de Scheldekaai naast **Het Steen**. Deze zijn momenteel alle verhuisd naar de locatie op de Droogdoksensite waar het Museum wordt opgericht.

Van deze site schilderde ik in 1959 (60 jaar geleden dus!) een olieverfschilderij op doek.

Al die droogdokken, die mij uitermate intrigeerden, waren toen nog volop in bedrijf. Mijn schoonbroer, de echtgenoot van mijn enige zus, was daar gedurende een groot stuk van zijn beroepsleven werkzaam als *traceur*. Dit wil zeggen dat hij met een stalen stift de tekeningen van de scheepsteke-

naar op ijzeren platen traceerde.

Het zal een prachtig museum op een unieke site met onder meer negen oude stadsdroogdokken worden. Het ontwerp voor dit toekomstig **Maritiem Museum** werd door een **Rotterdams** architectenbureau gerealiseerd. **Dordrecht** zal eveneens in ons museum zichtbaar aanwezig zijn. Immers, de 'Amical', de enige resterende stoomsleper in België, werd in 1914 in **Dordrecht** gebouwd en heette oorspronkelijk 'Jeanne'. Hij bleef tot in 1965 in de **Antwerpse** haven in bedrijf. De oude stoommachine is nog steeds in goede staat. Aan deze stoomsleper is een pittige anekdote verbonden ...

In 1971 ging in deze oude sleepboot de Nederlandse actrice **Willeke van Ammelrooy** uit de kleren om er als wilde boerendochter Mira met één van haar minnaars te stoeien. Het betrof een scène uit de toenmaals ophefmakende film 'Mira' van **Fons Rademakers** naar 'De teleurgang van den Waterhoek' van **Stijn Streuvels** (1871-1969).

Op de **Kuipershaven**, de rechterkade van de **Wolwevershaven**, waar wij nu stappen, staan nog prachtige, oude gevels zoals *"het koopmanshuis 'Het Spijckervat'. Het werd in 1700 in opdracht van de uit Luik afkomstige Huybert Borret gebouwd voor de opslag van ijzer en spijkers."* Later kwam er een handelaar in hetzelfde pand wiens product ik nog goed uit mijn lessen 'verfstoffen' van de vakschool herinner. Immers, deze man verhandelde *"meekrap, een uit plantenwortels verkregen rode verfstof"*, wat wij een rood 'pigment' noemden. Daarom gaf hij aan zijn pakhuis de originele naam:

'Het Meevat'. Ook dit leerde ik van een ANWB-bordje aan de gevel. Verder ontdekken we nog het **'West-Indische Huis'** uit 1735 dat oorspronkelijk een magazijn en suikerraffinaderij was en het **'Pakhuis Van Oldenborgh'** uit 1658 met de nog originele hijsinstallatie!

Ook van de heel typische **Damiatebrug**, een dubbele smeedijzeren ophaalbrug uit 1855, maak ik opnamen. Deze brug met de **Oude Maas** op de achtergrond ligt op de plek waar de **Wolwevershaven** uitmondt in de rivier. Het ziet er heel schilderachtig uit.

Nu staat vlak voor ons de beroemde **Groothoofdspoort**, de belangrijkste stadspoort van **Dordrecht**. Zowel vanaf het land als vanaf het water heeft dit opvallende bouwwerk gedurende eeuwen model gestaan voor ontelbare kunstschilders en fotografen. Ze werd oorspronkelijk gebouwd tussen 1440 en 1450, maar werd in de loop der eeuwen vaak verbouwd en aangepast. *"De poort vormt de toegang tot het Groothoofd: eeuwenlang de belangrijkste aanlegplaats voor schepen."*

Aan de landzijde het wapen van Dordrecht, vastgehouden door griffioen. Aan de waterzijde de Dordtse Stadsmaagd in haar Hollandse tuin. De wapens rondom zijn de steden die net als Dordrecht een belangrijke rol speelden bij de verdediging van het gewest." Zo leer ik opnieuw van het toelichtende bordje dat de ANWB tegen de poort liet aanbrengen.

In tegenstelling tot vroegere bezoeken aan deze plek staan wij hier nu helemaal alleen, er is nergens een levende ziel te bespeuren. Ook dat heeft zijn charme. Ik maak alvast door niets of niemand gehinderd enkele foto's.

Hier bij het drierivierenpunt, het drukst bevaren rivierenknooppunt van Europa, snijdt de koude wind ons bijna de adem af. Met betraande ogen en beide handen in de zakken van mijn overjas blik ik even over de samenvloeiing van de **Oude Maas** met de **Beneden Merwede** en de **Noord**. Hier varen jaarlijks 150.000 schepen voorbij!

Vervolgens stappen wij over een brug bij de monding van de **Wijnhaven** naar de antiquariaatboekhandel die onze gastheer had aanbevolen, maar die blijkt reeds gesloten na vijf ... Er rest ons enkel nog een kijkje te nemen in de etalage. Onmiddellijk valt me een boekje op: **'Dit eiland, de Dordtse, gedichten van Jan Eijkelboom'**. In de mooie lay-out van de linnen omslag is een kleine repro gekleefd van **'Gezicht op Dordrecht'** door **Aelbert Cuyp**. Het is dit schilderij dat ik ooit in het **Rijksmuseum van Amsterdam** heb gezien.

De presentatie van deze dichtbundel, met een interview van de dichter op verschillende locaties in de stad **Dordrecht**, heb ik toevallig in 2003 op tv gezien. Ik was toen trouwens blij verrast te vernemen dat **Eijkelboom** (1926-2008) een echte **Dordtenaar** was. Deze bundel wil ik per se aanschaffen, dus morgen komen wij hier terug!

Voorheen kende ik deze dichter enkel van de vele vertalingen die hij van gedichten van **William Butler Yeats**, mijn geliefde Ierse dichter, heeft gemaakt.

Wij trotseren langs de **Merwekade** de koude wind. Vanaf hier vertrekken meerdere vaarroutes van de waterbus. Wij stappen via de **Hoefijzerstraat**, een smalle en autovrije straat, terug de stad in. Bij het begin van deze straat hangt hoog tegen een moderne gevel een groot zwart silhouet van twee stappende mensen met een tekst eronder van **Marieke van Leeuwen** (°1950). Het is een mooi grafisch geheel, ontworpen door **Theun Okkerse**, dat door middel van laserstralen uit een metalen plaat werd gesneden:

*"kom weg van het water
en de kade naar de voorstraat
die gelukkig ligt om de bocht
van hoefijzer en herenhuis
ga naar piraten en staaldraad
vleesch en doek van
vroeger tijden
naar winkel
kleine zon of
zijderzin
kom en
kijk"*

Op het eind van diezelfde **Hoefijzerstraat**, bij – opnieuw – de **Voorstraat** hangt een gelijkaardige silhouet, dit keer wel met een ander paar wandelaars bij een andere tekst:

*"kijk en kom
wanneer je naar
het water wilt*

*verlaat de Riedijk
waar een gevelsteen
verhaalt van varengasten
waar stank van teer
en zweet en drank
allang verdwenen is
dus zie de luchten
ruik de drie rivieren
adem ruimte”*

Deze teksten hangen aan twee kanten van het smalle straatje om publiek van de rivier – zoals wij – via het straatje naar de winkelstraat (Voorstraat) te ‘leiden’.

Uit haar website vernam ik dat **Marieke van Leeuwen** woonachtig is in **Dordrecht**, maar haar studies deed in ‘Studio Herman Teirlinck’ te **Antwerpen**. Samen met haar man heeft zij een huiskamertheater: Theater 450 op de **Voorstraat** 450 in **Dordrecht**. Deze **Voorstraat** lijkt wel en op allerlei wijzen een voortrekkersrol in de stad te vervullen.

Verkleumd tot op het bot keren wij terug naar het centrum, maar nu via de **Wijnstraat**. Verbaasd lopen wij van de ene kant van de straat naar de andere. Het wemelt er van allerlei brocantezaakjes. Wij ontdekken er ook de poffertjeszaak waarover onze gastheer zoveel lof had. Dat houden wij eveneens voor morgen, want wij hebben een tafel gereserveerd in het ons reeds bekende visrestaurant, dit keer voor een diner.

De zaak is zo goed als volzet en er hangt een gezellige, gemoedelijke sfeer; de ons voorgezette schotels smaken heerlijk en de prijzen zijn eerlijk. Leve **Dordrecht**!

Bij het brugwachtershuisje van de **Wijnhaven** krijg ik een prachtig overzicht van de haven bij avondlicht, een mooie gelegenheid om foto’s te maken. Terwijl ik, met de bedoeling een zo diep mogelijk perspectief van de haven te bekomen, het brugwachtershuisje gedeeltelijk op het voorplan kadreer, bemerk ik een originele tekst. Over de hele voorruit van het huisje staat, in vrolijk-wit dansende kapitalen, een zeer los gekalligrafeerde en al even originele tekst. Het positivisme straalt als het ware van het glas!

*“Werknemer
Het staat er altijd wat verloren
bij / dit eenkamerappartement
van glas / Er past precies een
brugwachter in. / Er wordt veel
gerookt en koffie gezet / een ei
gepeld, de telefoon opgenomen. /
Met vulpotlood een journaal*

*bijgehouden. / Het heeft
me altijd de mooiste baan
van de wereld geleken.”*

Jacoline de Heer (°1982)

Na het ontbijt loop ik even alleen over de **Hooikade** om foto's te maken van de in natuursteen opgetrokken **Catharijnepoort** uit 1652. Deze poort is samen met de **Groothoofdspoort** al wat nog is overgebleven van de zestien monumentale stadspoorten van weleer. In vroeger dagen lag langs een groot deel van de stad aan de waterkant een stadsmuur, compleet met waakhuisen en wachttorens. Aan de andere kant van de **Hooikade** sta ik even te kijken naar een groot plan van de wandelroute langs de zogeheten **Drechtsteden: Dordrecht, Zwijndrecht, Papendrecht, Hendrik-Ido-Ambacht, Sliedrecht, Alblasterdam** en **Hardinxveld-Griessendam**. Alle zeven gemeenten zijn gelegen langs de rivieren **Beneden-Merwede, Noord** en **Oude Maas** en komen samen in het hart van de regio bij het drierivierenpunt (**Groothoofdspoort**). De **Drechtsteden**, zijn dan ook *“Samen stad aan het water en Maritieme Topregio, met een totale oppervlakte van 169 km² waar 270.000 mensen wonen”*.

Dit groot plan van de **Drechtsteden** staat wel perfect op zijn plaats bij de aanlegsteiger van de waterbus. Van hier aan de **Hooikade** steekt om de tien minuten de waterbus over naar **Zwijndrecht**, gelegen op de tegenovergestelde oever van de **Oude Maas**. Om het halfuur vaart een waterbus verder naar de **Merwekade**, bij het drierivierenpunt.

Tijdens de zomer moet het een unieke uitstap zijn om met deze waterbus, mits overstappen op andere waterbuslijnen, een mooi dagje te beleven, denk ik bij mezelf. **Dordrecht** gezien vanaf het water ... dat moeten wij beslist nog een keer doen.

Ik loop nog even verder naar de **Bomkade**, want ik zie van ver dat – in tegenstelling met de vorige dagen – er geen schepen meer tegen de kade liggen. Ik vind, tot mijn vreugde, het standpunt terug van waaruit ik destijds mijn schets van de **Grote Kerk** in de steigers heb gemaakt. Ditzelfde gezicht vond ik dezer dagen meerdere malen in de stapel fotoboeken die mijn gediensstige gastheer voor mij aanvoerde. Tot mijn verwondering staat precies hetzelfde gezicht ook op de omslag van de 'Stadsplattegrond & Fietskaart' van 'Falk' die ik zopas aanschafte. Ik had destijds kennelijk – zuiver intuïtief – het ideale standpunt ontdekt!

Benieuwd om steeds wat nieuws te ontdekken, loop ik verder naar de **Kalkhaven** die goed gevuld is met vrachtschepen.

Op de mooie deur van de **Koren Beurs** lees ik een doordenkertje: *“Wat beweegt staat niet stil”* Dit lijkt wel een parafrase op de tekst van **Jan Eijkelboom**: *“Wat blijft komt nooit terug”* die in de kader-rand van het **Damiate Bolwerk** op de kop van de **Wolwevershaven** werd gebeiteld. Dat was trouwens ook de titel van zijn eerste bundel.

Op een blinde, bakstenen muur hangt een prachtig plan van de eilandstad **Dordrecht** zoals die er moet uitgezien hebben rond 1425. Onderaan op dit plan staan de namen van 36 genummerde bezienswaardigheden. Opmerkelijk is de stadsmuur met torens en poorten. Gehinderd door geparkeer-

de auto's, doe ik meerdere pogingen om een goede foto van het plan te maken. Uiteindelijk lukt het me. Eenmaal weer thuis zal een weinig 'Photoshop' wonderen doen.

Via de drukke **Prinsenstraat** loop ik terug naar onze studio, maar niet zonder eerst nog een geslaagde opname te maken van de **Grote Kerk** achter de **Leuvebrug**, nu in voorjaarslicht tegen een teerblauwe hemel. Ook de zuidzijde van de kerk, badend in de zon en zich spiegelen in de **Voorstraathaven**, stop ik in mijn fototoestelletje voor later.

De **Leuvebrug** is een vaste stenen brug, gebouwd in 1937. Voorheen lag hier een ophaalbrug. "*Leuvebrug, zo genoemd naar loef, vroegere overdekking van de brug*", lees ik op het straatnaambordje. Zo'n raadselachtige 'verklaring' roept bij mij meteen de vraag op: "Wat is 'loef'?" En ... Van Dale weet het weer: "*bij elkaar kruisende stukken hout*" de inkeping in het ene stuk waarin het andere wordt ingelaten."

Op de vier uiteinden van de gemetselde muren, links en rechts van de brug, zijn oude thema's uit het volksleven in een vereenvoudigde vormgeving uit steen gehakt. Van deze vrij ruw gehakte bas-reliëfs in art deco stijl vind ik het emmers dragende meisje het meest aantrekkelijk. Temeer omdat zij mij herinnert aan het fotootje dat mijn **Dordtse** grootouders van hun eerste kindje – als 2,5 jarig Hollands boerinnetje – lieten maken. Hier is mijn toekomstige moeder al een rijper meisje geworden, denk ik bij mijzelf. Dat klopt! Moeder was precies 37 jaar wanneer deze brug gebouwd werd en woonde op dat moment in **Schoten** bij **Antwerpen**. Zij had toen reeds haar vier kinderen op de wereld gezet ... Aan de kant van de buitenhaven, de **Leuehaven** genaamd, staat nog het vroegere brugwachtershuisje. De geveltop wordt bekroond op de wijze van een trapgevel. Bovenop de arduinen deksteen staat een al even grijsblauwe reiger, die onbeweeglijk de wacht houdt. Enkel zijn door de wind opwaaiende veertjes verraden dat hij wel echt is.

Ook hier heeft de ANWB een bordje met toelichting tegen het geveltje geplaatst. Verwonderd lees ik: "*De Dordtse schrijver en ereburger C. (Kees) Buddingh' (1918-1985) is onder andere bekend van het*

DORDRECHT - stadsmuur met torens en poorten rond 1425

Stond mijn moeder op 37-jarige leeftijd model voor de beeldhouwer die de Leuvebrug decoreerde?

gedicht 'De blauwbilgorgel' (1942), waarvan de eerste strofe luidt:

'Ik ben de blauwbilgorgel, Mijn vader was een porgel, Mijn moeder was een porulan, Daar komen vreemde kind'ren van. Raban! Raban! Raban!'

Het vers nodigt nog altijd uit tot verbeelding en toonzetting.

Eind jaren 50 gebruikte Buddingh' dit brugwachtershuisje enige tijd als werkhuisje. In de winter van 1958 werkte hij er aan de vertalingen van de toneelspelen van William Shakespeare."

C. Buddingh' publiceerde zijn eerste bundel in 1941. Hij was, zo weet mijn encyclopedie, "... voortdurend gericht op het allernieuwste. Hij verwerkt in zijn latere gedichten invloeden van het surrealisme, van de jazz en van het 'ready made'."

Ook over **Dordrecht** had hij een eigengereide mening die hij formuleerde als: "Het prettige is dat ik er helemaal niet meer hoeft te kijken, maar lekker kan denken aan alles wat maar bij me opkomt: de stad stoort mij niet, zo min als ik, hoop ik, de stad stoor."

Uit het prachtig uitgegeven boek '**Otto Dicke Tekenaar/ 1918-1984**', onder redactie en samenstelling van Matthijs Dicke, Henk Dicke, een uitgave van het **Dordrechts Museum** (2018), verneem ik met verwondering dat deze uitzonderlijk getalenteerde – honderd procent **Dordtse** – tekenaar in ditzelfde brugwachtershuisje heeft gewerkt. Dat was tijdens de Tweede Wereldoorlog!

Om aan de arbeidsinzet in Duitsland te ontkomen, leefde hij eerst ondergedoken in **Meerkerk**; later – met vals identiteitsbewijs – in dit brugwachtershuisje, dat op dat moment leeg stond. Hij richtte het in als zijn atelier, gelegen vlakbij zijn ouderlijke woning in de **Prinsestraat 3**, hoek **Bomkade**.

Later verplaatste **Otto Dicke** zijn atelier naar **Pictura** en werd hij – zonder enig diploma, maar zeer terecht – docent aan de **Academie voor Beeldende Kunsten** in **Rotterdam**.

In de namiddag besluiten we om, nogmaals via de **Voorstraat**, naar het **Hof van Nederland** te stappen. Onze gastheer en ook **Karin Dolman** van het **DoelenKwartet** hebben ons ervan overtuigd dat we daar bij het **Regionaal Archief Dordrecht** alles zullen vinden. Het **Documentatie- en Kenniscentrum Augustijnenhof** is gevestigd in het vroegere Augustijnenklooster. Daarnaast zijn in hetzelfde complex nog het **Regionaal Archief**, dat wij zijn gaan raadplegen, en het **Museum Hof van Nederland** ondergebracht. Daarmee is het voormalige kloostercomplex (1275) één grote cultuurhistorische beleving geworden. Centraal in dit museum, dat wij graag bij een volgende gelegenheid willen bezoeken, is nog steeds de zaal te bezichtigen waarin de **Eerste Vrije Statenvergadering** in 1572 heeft plaats gevonden. Hier kwamen de twaalf Hollandse steden in het geheim bijeen om het verzet tegen de Spaanse overheerser te bundelen. Zij steunden **Willem van Oranje** met geld voor een leger en erkenden hem als enige stadhouder. Deze vergadering markeert het begin van een zelfstandige Nederlandse staat. Hierom wordt **Dordrecht** ook wel 'geboortestad van Nederland' genoemd.

Om aan de religieuze twisten binnen de protestantse kerk een einde te maken, werd – eveneens in ditzelfde **Hof van Nederland** – in 1618-1619 de **Synode van Dordrecht** gehouden.

Honderd van de beste calvinistische theologen uit de Republiek, Engeland, Schotland, Duitse landen en Zwitserland vergaderden hier een half jaar lang. Hier werd ook de opdracht gegeven tot het maken

van de eerste Bijbelvertaling in het Nederlands, de Statenbijbel (1637).

“In dit gebouw, in het Hof van Nederland, werd de basis gelegd van een onafhankelijk land waar je vrij bent om te denken wat je denkt, te geloven wat je gelooft en te zijn wie je bent.” Zo lees ik in één van de vele zeer verzorgde folders die het **Management Dordrecht** ons had toegezonden.

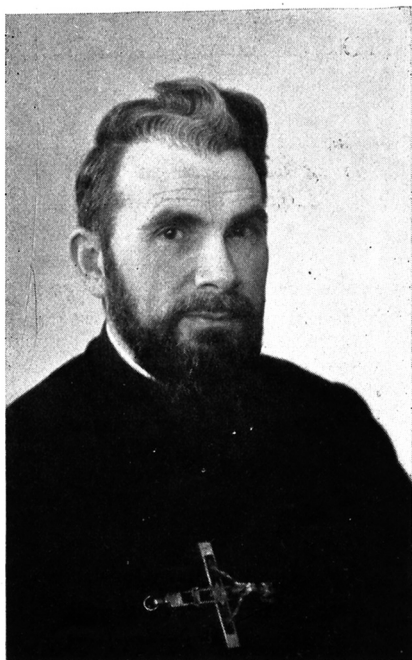
Op de binnenplaats van het **Hof van Nederland**, bovenaan een stenen trap, bellen wij aan en we worden door een vriendelijke medewerker meteen uitgenodigd om plaats te nemen aan een lange tafel vol computers, die in een grote ruimte staat opgesteld. Ik doe mijn verhaal en toon mijn familiealbum, ook mijn bundel ‘Subjectief gekleurde essays over markante familieleden’. Er lijkt duidelijk interesse te zijn om mijn teksten in hun tijdschrift te publiceren, ook al heb ik daar zelf niet om gevraagd. Jammer, maar onze zegsman is niet voldoende thuis in **Dordtse** aangelegenheden. Hij is afkomstig uit **Zeeland** waar hij een studie omtrent de bewoners van **Tholen** maakte, vertelt hij ons. Wij palaveren gewoon verder in afwachting dat de **Dordt**-specialist, die in een belendende kamer in gesprek is, ons te woord kan staan. Zodra **Jan Willem Boezeman** arriveert, komt alles in een stroomversnelling. Hij begrijpt me aanstonds en tikt ondertussen – met weinig woorden – op zijn computer. Al mijn onopgeloste vragen van meerdere jaren zijn binnen de kortste keren opgelost en doorgezonden naar ons e-mailadres! Zo kunnen wij morgen bij onze thuiskomst in **Borsbeek** alles gewoon afprinten: de huwelijksakte van mijn grootouders, de geboorteakte van mijn moeder, een foto van de margarinefabriek van Albers waar mijn grootvader zijn margarinecarrière begon. Deze fabriek heeft inmiddels plaats moeten ruimen voor een woonwijk. Alles wordt netjes gesitueerd in de stad, ook waar zij woonden en met welk beroep mijn grootvader telkens in het bevolkingsregister werd ingeschreven. “Och,” zegt onze woordvoerder, een vrijwillige medewerker van het archief, “ik sla er gewoon de telefoongids op na, vanzelfsprekend zonder nummers, want die bestonden toen nog niet. “Dat is nu echte Hollandse humor”, gaat het door mijn hoofd.

Alle historische documenten betreffende **Dordrecht**, tot 1964, zijn reeds gedigitaliseerd! Binnen een mum van tijd weet ik alles wat ik al zolang graag had geweten. Wat een zeldzame, ongedwongen vriendelijkheid en behulpzaamheid!

Bij het scrollen op de computer rollen de **Grobbens** in grote getale over het scherm. “Er zijn duidelijk veel **Grobbens** in **Dordrecht**”, mompelt hij. In een flits passeert er tussen de namen een foto van een gebaarde man, gekleed in een zwarte soutane met een groot kruis op zijn borst. “O, er zit zelfs een pater tussen!”, zegt de man en scrollt tegelijkertijd even terug. “Ik ken die missionaris”, zeg ik hem, “dezelfde foto zit in mijn familiealbum. Hij is geen pater, maar wel een broeder-missionaris van het Gezelschap van het Goddelijk Woord.” **Broeder Augustinus** was zijn kloosternaam; in feite heette hij **Wilhelmus Elias Grobбен** (1907-1979). Hij was een zeven jaar jongere neef van mijn moeder. Anders uitgedrukt: hij was de zoon van een broer van mijn **Dordtse** grootmoeder **Maria Wilhelmina Grobбен**. In mijn boek ‘Van Jantje tot Jan Legrand’ vertelde ik aan mijn kleine kinderen over hem het volgende:

...

“In 1948 kwam er een neef van ons ma op bezoek, **broeder Augustinus Grobбен**. Hij was broeder-missionaris van het Gezelschap van het Goddelijk Woord, ook wel Missionarissen van Steijl

TIMOR AAN CHRISTUS !

*

Bij mijn tweede vertrek
naar de Missie van Timor
einde lente 1949

*

Familie en vrienden, mijn oprechte dank
voor al Uw goedheid, liefde, gebed en
milde gaven.

Vertrouwend op Uw verdere belang-
stelling, gebed en medeleven, keer ik
terug naar Timor, overtuigd dat ik op U
mag blijven rekenen.

*

Br. AUGUSTINUS GROBBEN

Missionaris van het Gezelschap
van het Goddelijk Woord

Atamboea-Timor-Oost Indonesië

Broeder Augustinus tussen Jan en zijn vader in de tuin van René en Cato Janssens-van Bruggen in Merksem op 3 mei 1948.

genoemd, dit naar het Nederland-Limburgse plaatsje waar de congregatie in 1875 door de nu heilig verklaarde Arnold Janssens (1834-1909) werd opgericht.

Broeder Augustinus was werkzaam op **Timor** in Oost-Indonesië. Ik hing aan zijn lippen toen hij zijn wonderlijke verhalen over het leven en de natuur op **Timor** vertelde. Vooral zijn tragische belevenissen tijdens de oorlogsjaren die hij – zoals alle westerlingen in de kolonie – in een afschuwelijk Jappenkamp had doorgebracht, grepen mij aan. Nu hadden wij na de oorlog heel wat vernomen over de nazikampen in Duitsland; de Japanse concentratiekampen waren anders, maar zeker niet minder wreedaardig.

Broeder Augustinus had zijn leven gewijd aan het bouwen van kerken en scholen; hij onderrichtte ook de inlandse jongens op bouwvakkundig gebied. Tijdens de bezetting door Japan werd heel zijn levenswerk opzettelijk verwoest.

De kerken op **Timor** bestonden steeds uit een onderbouw in natuursteen, terwijl de bovenbouw volledig met hout was opgetrokken. Soldaten van het Japanse Keizerlijke leger sloegen een stalen kabel rond de kerktorens en trokken die – één na één – met hun pantserwagen omver. Zo waren alle christelijke kerken gesloopt, vertelde de neef van ons ma.

Toen deed **broeder Augustinus** zijn reiskoffer open en ontplooidde op onze keukentafel een groot plan, dat was samengekleefd met vele kleine, verschillende soorten velletjes papier. Met potlood had hij daarop – tijdens zijn kampjaren – een kathedraal ontworpen die hij nu wilde gaan realiseren. Onbeschrijfelijk diep onder de indruk van zijn verhaal, vertelde ik hem hoe ik – weliswaar als kleine leerling – op onze vakschool mee mocht werken aan gebrandschilderde ramen voor de schoolkapel. Hij bracht meteen mijn hoofd op hol want ik zou, indien ik meeding, de ramen voor zijn kathedraal kunnen maken. Dat voorstel heeft mij voor lange tijd in de problemen gebracht ...

Mijn moeder bezat niet alleen een moederhart dat alles ‘weet’, maar bovendien beschikte zij over een echte Hollandse realiteitszin. Wanneer ik haar over mijn problemen vertelde, antwoordde zij steevast: *“Naar het klooster moet ge gaan, kind! / naar het klooster van Sint-Arjaan, kind! / waar er twee paar schoenen aan / het beddeken staan, kind!”*

Dit is het refrein van een oud volkslied uit het midden van de 19de eeuw, dat op moeders repertoire stond.

Uiteindelijk is **broeder Augustinus** alleen vertrokken ...”

...

Na mijn lager middelbaar onderwijs moest ik van mijn ouders overstappen naar het technisch onderwijs, want ik moest en zou scheepstekenaar worden. Ik bezat aanleg voor tekenen en scheepstekenaar was een goed betaalde job, zo klonk hun simplistische redenering.

Er werden in die tijd nog wel degelijk grote zeeschepen gebouwd op de Boelwerf langs de **Schelde** in **Temse**.

Zowel in technisch tekenen als in de praktijklessen was ik weliswaar primus van de klas, maar voor alle wiskundige vakken daarentegen was het een ware ramp! Na twee trimesters wilde ik niet meer naar school. Mijn moeder heeft dan – naar de ‘goede raad’ van de schooldirecteur – mij in de afdeling

‘Huis- en Sieraadschilders’ geduwd. Zonder medeweten liet ik me – gelukkig! – inschrijven voor de avondleergangen tekenen aan de **Antwerpse Koninklijke Academie**.

Hoe dan ook, wanneer ik van **broeder Augustinus** hoorde dat hij in **Timor** een vakopleiding gaf aan jongens, liet ik hem mijn technische tekeningen zien, die ik op school voor de praktijklessen had gemaakt: spiesleuf en zwaluwstaart, een hamer, een binnen- en buitenpasser, een winkelhaak, enzovoorts.

Hij vond dit zeer interessant zodat ik al die tekeningen aan hem heb gegeven. Van mijn grootvader, **Frits Adriaenssens**, die schrijnwerker was, kreeg **broeder Augustinus** al zijn ‘mouluurschaven’ (lijstschaven) cadeau. Om het volume van die volle kist schaven te reduceren, wilde hij enkel de stalen messen meenemen. Zo kreeg **broeder Augustinus** van familie en sympathisanten naast geldelijke ook materiële steun voor zijn missie.

Later hebben wij vernomen dat zijn schip tijdens de terugreis op een verdwaalde mijn uit de oorlog was gelopen. Hijzelf bleef behouden, zijn bagage vond een zeemansgraf ...

Voor al mijn vragen omtrent de stad **Oss**, waar mijn grootouders na 1909 woonden, moeten wij ons wenden tot het **Documentatie Centrum van de Provincie Noord Brabant** in ‘s-Hertogenbosch, zo wordt ons aangeraden. Onze meer dan gediensstige vrijwilligers van het **Dordrechts Regionaal Archief** geven ons de juiste website. Zo kunnen wij vanuit **Borsbeek** vragen stellen over **Oss**, verzekert men ons. Dat is inmiddels gebeurd. Zowel **Mariët Bruggeman** als **Marilou Nillese** bezorgden ons herhaaldelijk en met veel vriendelijkheid allerlei informatie.

Alvorens het Archief te verlaten, schaf ik me twee boekjes aan uit een lang lopende reeks: nummer 27 ‘Dordtse impressionisten’ en nummer 33 ‘Rembrandt en Dordrecht’.

Bij ons afscheid danken wij de vrijwillige medewerkers en beloven betalend lid te worden van de **Vereniging Oud-Dordrecht**, zodat we via computer geregeld hun ‘Nieuwsbrief’ ontvangen. Onze betaling is inmiddels gebeurd en alle ons toegezonden artikelen tot op heden grondig gelezen.

Blijgezind stappen wij terug naar onze StudioExtra om wat te eten en te pauzeren. Daarna plannen wij een hernieuwde uitstap naar de antiquariaatboekhandel die gisteren gesloten was.

Wij lopen nogmaals langs de **Nieuwe Haven**, steken de **Lange IJzeren Brug** over, om langs de **Vleeshouwersstraat** en de **Groenmarkt** bij het **Scheffersplein** te belanden in de poffertjeszaak die onze gastheer had aanbevolen. Ik loop even naar binnen om te vragen tot welk uur wij hier terecht kunnen. “Vandaag tot middernacht,” klinkt het, “want er zijn kaartsters.” “Ja, maar om poffertjes te proeven”, vraag ik omzichtig. “Ja, zo tot acht uur”, antwoordt de vriendelijke jongeman achter de toog.

Wij lopen opnieuw langs de **Wijnstraat**, waar ik foto’s maak van vervaarlijk vooroverhellende, op vlucht gebouwde gevels. Wij passeren de **Bonifatiuskerk** (1822-1826) waar ik destijds, samen met mijn verloofde, **oom Frans** en **tante Corrie** dagelijks naar de mis ging. Ik vond het toen een afschuwelijk lelijke, niet-sacrale ruimte. Deze werd in 1974 omgevormd tot het onderkomen van ‘Poppodium Bibelot’!

Deze verdwazing, eigen aan die periode, werd in 2013 een ontmoetingscentrum voor christelijke jongeren. Of, hoe ook in **Dordrecht** revolutie tot evolutie werd! En zo is het goed.

Wij steken via een brug de monding van de **Wijnhaven** over en staan meteen in de **Boomstraat** op nummer 5 bij '**De Boekenla**'. Wij worden er vriendelijk ontvangen met koffie. Wij snuisteren even rond tussen de boeken, slaan een praatje over **Antwerpen** en **Dordrecht** en ik schaf me het gegeerde verzamelbundel met de **Dordtse** gedichten van **Jan Eijkelboom** aan. Het is een luxe-uitgave waarvan ik voor mijn eigen uitgave zelfs niet durf te dromen. De gedichten zijn thematisch samengebracht en voorzien van zwart-witfoto's die perfect aansluiten bij de poëzie. Tot mijn vreugde zit er ook nog een cd bij waarop de dichter zelf zijn hele bundel leest; heel duidelijk, maar bij een eerste beluistering iets te snel. Ik ga de hele bundel eerst nog eens aandachtig lezen om daarna de cd opnieuw te beluisteren.

Hoewel ik serieuze bedenkingen heb voor wat de levenswijze en -visie van de dichter betreft, koester ik grote waardering voor zijn taalvaardigheid en poëtische zeggingskracht. Hij is alleszins een groot dichter waar ik naar opkijk.

Hilde heeft twee boeken van **Connie Palmen** gevonden die nog aan haar verzameling ontbreken, maar die ze eerder al gelezen heeft. Deze exemplaren zullen nog wel een tijdje moeten uitluchten om de vieze sigarettengeur kwijt te spelen.

Op onze terugweg via de **Voorstraat** maak ik – doorheen een smeedijzeren hek – foto's van het mysterieus in de achtergrond verdoken kerkje van **Maria Maior**. Dat deze parochiekerk van de Oud-Katholieken diep achter de rooilijn werd gebouwd, heeft historische redenen. De oorspronkelijke schuilkerk werd, wegens bouwvalligheid, in 1842 afgebroken. Deze stond op dezelfde plek als de huidige kerk die één jaar later af was. Oud-Katholieken behoren in feite tot een scheurkerk. Zij danken hun ontstaan aan het afwijzen van het Romeins kerkcentralisme. In Nederland kwam deze beweging op gang rond 1700. Veel eerder, bij de Reformatie in 1572, kwam al wat katholiek was buiten de wet te staan. Later kwam er een gedoogbeleid, maar er mochten geen kerken gebouwd worden, tenzij onzichtbaar achter de huizen. Zo was het ook hier. Immers, voor 1842 stond voor deze kerk een woonhuis, de pastorie!

Wij steken het **Scheffersplein** over en staan op de **Groenmarkt** voor de poffertjeszaak **C.J. Vissers**, gevestigd in een pand uit 1657. "*Voor de lekkerste poffertjes en een heerlijk speciaal biertje*", lees ik op hun naamkaartje. Hoezeer Hilde hier ook naar uitkeek, want zij kent die lekkernij, voor mij wordt het een nieuwe ervaring in mijn oude dag. Wij zetten ons achteraan aan een tafeltje tegen de wand en slurpen een heerlijke koffie; Hilde cappuccino terwijl ikzelf bij mijn koffie aan een borreltje oude jenever nip. Zo ontglipt de geleden koude van de dag vlug mijn lijf. Daarna bestellen wij onze poffertjes. In afwachting dwaal ik, al zijn het eerder mijn blikken, door het interieur. Het is heel gezellig ingericht. Zoiets noemt men bij ons een 'bruin café'. De hele sfeer doet, naar mijn aanvoelen althans, niet zo Hollands aan. Schuin voor mij zit aan een al te klein tafeltje een reus van een vent, met de benen breed gespreid en zijn getatoeëerde ellenbogen steunend op het tafeltje, in zijn bierglas te turen. Zijn vrouwtje leunt dicht tegen hem aan. Tegenover het koppel zit hun zoontje van een jaar of tien verveeld met een rietje aan een gele limonade te lurken. Hoe langer ik ernaar kijk hoe meer ik er een levend geworden meesterwerk van onze Vlaamse **Constant Permeke** (1886-1952) in zie. Nu, weken

later, zie ik dit monumentale gezinnetje – één met het tafeltje – in donkerbruine Permeke-tinten, met een tijdloos goud licht vanuit de rechterbovenhoek, imaginair in een zware donkere lijst tegen de wand hangen.

Achter mij, in het verlengde van de biertoog, zit een clubje te kaarten alsof hun leven er vanaf hangt; nog een **Permeke**, denk ik onwillekeurig. Boven ons hangt tegen de wand een reclame voor ‘Seef-bier’, een streekbier van de volkswijk **Seefhoek** in **Antwerpen** waar ik mijn jeugd doorbracht. Verder bemerk ik nog allerlei reclames voor mijn geliefde Belgische bieren: Duvel, Trappist van Westmalle, la Chouffe, Corsendonck en dergelijke meer. Zodra wij elk ons bord boordevol met bloedsuiker bepoe-derde poffertjes krijgen voorgezet, gaat alle aandacht naar onze borden, terwijl een boterklontje in het midden van de poffertjes glimmend begint te smelten.

Nu zitten wij zelf in een Permeke-schilderij, of is het misschien in één of ander meesterwerk van onze grote **Pieter Bruegel de Oude**? Hoe dan ook, wij genieten uitermate van onze laatste avond in het gulle **Dordrecht**.

Onze poffertjes smaken heerlijk! Dat is de rijzige jongeman, die ze voor ons prepareerde, niet ontgaan. Hij komt naar ons toe en vraagt of het ons smaakt en waar wij vandaan komen. “Uit het zuiden natuurlijk”, voegt hij er meteen aan toe. “Ha, uit Antwerpen, een leuke stad met gezellige cafés en lekkere biertjes.” Daarop somt hij een reeks kroegen op die wij wel kennen, maar waar we nooit of zelden over de vloer komen. Vandaar al die zware Belgische bieren in zijn zaak, denk ik bij mezelf. “Dit jaar bestaat onze zaak al vijfentachtig jaar”, vertelt hij ons. “Ik ook”, zeg ik hem, maar dat kan hij moeilijk geloven. Wij danken hem voor al het lekkers en voor de gezelligheid en vragen een naamkaartje voor later. Het kaartje vermeldt dat de poffertjeszaak in 1932 werd opgericht ... Dan toch één jaar voor mijn geboorte.

In onze studio willen wij zoveel mogelijk inpakken voor ons vertrek morgenvoormiddag. Ik doorblader nostalgisch de laatste fotoboeken die onze gastheer ons nog heeft bezorgd, en ik schrijf in het gastenboek: “Naarmate de dagen van ons verblijf langs de **Hooikade** nummer 7 vergleden, werd het me duidelijker: wat een geluk dat mijn moeder in 1900 in **Dordrecht** geboren werd!

Deze zoveelste ontdekking van haar kleine, maar o, zo rijke moeder(s)stad, zowel op economisch als op historisch vlak, tot in mijn diepste te mogen ervaren, is mij een genade. Onze gastheer Onno heeft me daarbij – zonder al te veel woorden – ongelooflijk goed geholpen. Ik blijf hem daarvoor, naast allerlei materiële weldaden, voor de rest van mijn leven dankbaar. Mede namens mijn vrouw Hilde zeggen wij: tot weerzien!”

Zoals elke avond luisteren wij naar muziek op onze eigen muziekinstallatie en genieten van de rust. Luisterend naar de stilte langs de **Hooikade** te **Dordrecht** glijd ik over de brede wateren de nacht in.

Na ons ontbijt stapelen wij al onze bagage in de auto en lopen samen nog even naar de ons aanbevolen bakker in de **Grotekerksbuurt**. Dat is op slechts enkele huizen van het nu verdwenen pand van mijn oom en tante waar ik vroeger zo vaak logeerde ...

De bakkerswinkel ziet er uitermate gezellig uit, men kan er zelfs ontbijten! Zowel de huisgevel als de

winkel zelf, de heerlijke geur, de hele sfeer zou **Anton Pieck** zeker bekoord en geïnspireerd hebben. Ik neem alvast een prentkaart van '**Nobel's Brood**' mee. Onder het logo staat het motto: "*Wij bezorgen elke dag vakantie!*" Fijn om weten voor een volgend bezoek.

Via de **Pelserbrug** staan we in de **Voorstraat** bij '**De Kleister**', een ruime winkel die uitpuilt van keramische en andere schapen. Hier vinden we makkelijk een cadeautje voor mijn dochter Gerda. Zij is dol op al wat met schapen te maken heeft. Van al onze meerdaagse uitstappen brengen wij voor haar telkens iets schaapachtigs mee. **Dordrecht** is, net zoals bij ons in **Lier**, wel de uitgelezen stad. Immers, zowel de Dordtenaren als de Lierenaren worden 'schapenkoppen' genoemd.

Wij nemen met veel dank afscheid van ons gastenpaar, **Onno Houtman** en **Cora Nederlof**, en geen uur later staan wij weer voor onze eigen deur in **Borsbeek**. Dat was op 9 februari 2018.

Datzelfde jaar nog zijn wij (20-22 juli) met onze goede vrienden Erik en Linda naar **Dordrecht** weergekeerd. Het was broeiend warm in ons logement op de **Pottenkade** langs de **Voorstraathaven**. Gelukkig gaf onze kamer langs de achterzijde rechtstreeks uit op een privéparking tegen de **Grote Kerk**. Al onze ervaringen die wij in **Dordrecht** en – met de waterbus – naar **Rotterdam** hebben opgedaan, zijn mee in het onderhavige essay opgenomen.

Eind april 2019 logeren wij opnieuw voor drie nachten op de **Hooikade**: er dient dringend nog een en ander ter plekke aan mijn teksten te worden geverifieerd en gerectificeerd ...

Bij deze gelegenheid maak ik aan mijn vrouw spontaan de opmerking dat ik er wel beter een hele maand zou verblijven. Maar, och kom, om **Dordrecht** helemaal te doorgronden komt men met een hele leven niet toe!

Trouwens, op 21 juli, onze Nationale Feestdag in België, komen wij weer en brengen mijn dochter Gerda mee want zij is – door het uittikken van deze teksten – erg benieuwd geworden om de stad van haar grootmoeder en doopmeter te leren kennen.

Deze boekrol draag ik eerbiedig op aan mijn **Dordtse** voorouders. De grootouders van mijn moeder (langs haar moederszijde), mijn overgrootouders dus: **Nicolaas Johannes Grobben** (1841-1915) en **Catharina Margaretha Dirks** (1844-1929) en meer in het bijzonder aan hun dochter, **Maria Grobben** (1877-1923), mijn grootmoeder. Haar foto werd, naar het handschrift van mijn moeder op de rugzijde, gemaakt in 1901 toen het jonge gezinnetje **Jan van Bruggen-Grobben** in **Dordrecht** woonde. **Maria Grobben** is overleden op 13-7-1923 ten gevolge van een heelkundige ingreep in een **Antwerpse** kliniek. Dat was precies tien jaar voor ik geboren werd.

Nicolaas Johannes Grobben (1841-1915)

Catharina Margaretha Dirks (1844-1928)

Dit zijn mijn Dordrechtse overgrootouders langs grootmoeders zijde.

Jan van Bruggen (1875-1950)
mijn Hollandse Bompa,
langs mijn moederszijde

Maria Wilhelmina Grobben (1877-1923)
mijn Hollandse Bomma,
langs mijn moederszijde

Francina van Bruggen (1900-1977)
mijn moeder

De portretfoto's van het gezin Jan van Bruggen-Grobben werden gemaakt in Dordrecht in 1901.

Mijn moeder overleed op 24 oktober 1977, bijna 77 jaar oud, nog geen twee jaar nadat mijn vader ten grave was gedragen. Bij haar overlijden verbleef zij gedurende een achttal maanden in een bejaardenhuis dat in onze onmiddellijke omgeving gelegen was. Voor die tijd hadden mijn echtgenote en ikzelf gedurende bijna evenzoveel maanden getracht haar in ons huis op te nemen. Maar omdat mijn zwaar gehandicapte moeder onmogelijk een trap kon bestijgen, bleek onze woning totaal ongeschikt voor haar. Tijdens die periode, toen zij bij ons logeerde, wilde ik een portret van haar maken, maar allerlei zorgen dwarsboomden mijn artistieke plannen.

Wegens moeders overlijden had ik recht op drie dagen wettige afwezigheid op mijn werk. Radeloos en geplaagd door wroeging omdat ik haar portret niet bij leven had gemaakt, sloot ik mij op in mijn atelier. Met houtskool schetste ik aan de hand van foto's en dia's die ik kort voordien van haar gemaakt had, meerdere composities, tot ik uiteindelijk een bevredigende oplossing vond. Ik heb toen bijna dag en nacht aan haar portret gewerkt, terwijl ik steeds tegen haar praatte. Haar gelaat, met de blik vertrouwvol op het Eeuwige Licht gericht, heb ik dan ook tot in de kleinste details uitgewerkt. De opdoemende duisternis wordt door het licht teruggedrongen. Haar ene hand, die al door vroegere beroerten vervormd was, ligt bij wijze van aanvaarding in haar schoot, terwijl de andere hand vastberaden op haar stok steunt.

Na de begrafenis ben ik de familie – verenigd rond de koffietafel – stilletjes ontvlucht en... heb ik moeders portret voltooid. Daarom schreef ik onderaan: **"28 oktober 1977. Aan mijn goede Moeder. Vandaag ten grave gedragen. In afwachting van haar wederopstanding."**

Deze portrettekening werd opgenomen in collectie Prentenkabinet van het **Plantin-Moretuseum** te **Antwerpen**.

28 oktober 1977

een vroege goede vriendin
vandaag die gracie gestroopt
in afwachting van haar verjaardag
j.m. byron 19

Jan,

Het is één ode aan de stad Dordrecht geworden, nagenoeg een liefdesverklaring! Bovendien is het alweer - en eerlijk gezegd ik had niets anders verwacht - een heel persoonlijke, emotioneel diep beleefde tekst van iemand die doorheen zijn rijkgevulde leven tot op de dag van vandaag een bijzondere band met deze stad heeft opgebouwd en daar vooral heel erg dankbaar op terugkijkt.

Van de eerste kennismaking als kind of opgroeiende tiener der de verloofde jongeman, knielrechtgenoot en jonge vader van drie kinderen tot een wijze, maar daarom niet minder verliefde man, die in zijn derde jeugd de uitstraling en boodschap van "moeders geboortestad" wil doorgronden, vatten en begrijpen.

Vanuit de rijke ervaring, die hem op zijn 85ste kenmerkt en steunende op zoveel kennis van en vaardigheid met diverse kunstvormen om zich op meerdere creatieve manieren te kunnen uitdrukken, schrijft de auteur een "bezielde" verhaal over zijn ontmoetingen - samen met zijn eveneens sterk kunstzinnige echtgenote - met de grote rijkdom van de stad, maar ook met haar vriendelijke en gulle inwoners.

Al zullen de wethouders en de verschillende ambtenaren van allehande culturele diensten dit unieke boek graag als een toeristische promotie aan vele bezoekers willen aanbieden, dan bidden zij met dit zeer afante getuigenis, dat het louter toeristische ruim overschrijdt.

Ik hoop dan ook dat deze menten de tekst met een diep respect zullen behandelen en integraal zullen publiceren, zoals het jou - als bezielde auteur - past.

Twee kunstminnende en tevens creatieve zielen wandelen als een elkaar perfect aanvoelend echtpaar door één van de belangrijkste steden van Nederland. En al komen ze uit het „zuiden“, hun (he-)ontdekkingsocht zal bij de taalgenoten van het „noorden“, vooral bij hun gastvrouwen en -heren, sniers diepe sporen van dankbaarheid nalaten.

Van harte dank, Jan, dat ik ook dit manuscript van jou mocht lezen en in gedachten met jullie mocht meewandelen...

Zeer genegen groet,

Hugo

Schoten, 21 mei 2019

Mijn bijzondere dank aan de hierna vernoemde personen die tot de realisatie van dit boek hebben bijgedragen.

Jan Willem Boezeman, medewerker van het 'Historisch Documentatie- en Kenniscentrum Augustijnenhof' te Dordrecht. Hij gaf me vlug en grondig antwoord op al mijn vragen.

Manja Slingerland, secretaresse Dordrecht Marketing, die me zo vlug uitgebreid en gratis over de stad documenteerde.

Onno Houtman, onze Dordtse gastheer van Bed & Breakfast StudioPlus & StudioExtra, die me tijdens onze verblijven in te Dordrecht, dag na dag voorzag van stapels boeken over Dordrecht.

Hij heeft bovendien van dit volledig uitgetekend.

Gerda Legrand, mijn dochter, die mijn handgeschreven boekrol op computer uittikte.

Hugo Janssens, mijn achterneef, die mijn teksten met veel zorg en vakkennis taalkundig heeft nagelezen. Hij heeft – ongevraagd – in een lange brief mijn werk veel lof toegezwaard.

Hilde Van Nuffelen, mijn vrouw, die met groot doorzettingsvermogen, letterlijk met hart en ziel, niet alleen al tik- en taalverbeteringen van mijn teksten verzorgde, maar die bovendien de illustraties en de lay-out van dit boek vorm gaf.

Tot slot mijn bijzondere dank aan **(naam weduwe van Jan Eijkelboom?)** en **Marieke van Leeuwen** voor het nalezen van mijn teksten. De bemerkingen die zij daar bij maakte, heb ik ter harte genomen en ten nutte gemaakt.

J.M. Legrand Borsbeek, 7 mei 2019

J.M. Legrand,
gestadig werkend aan zijn boekrol.

"Eerst kribbelde ik in het klad om dan, telkens na drie à vier volle bladzijden, alles in 'proper-klad' tot een boekrol te herschrijven.
Het betreft hier letterlijk een boekrol. Immers, mijn 'proper-klad' schrijf ik gewoontegetroaw op de blanco rugzijden van bedrukt papier.
Vervolgens kleef ik deze A4-bladen aan elkaar tot een rol. Deze werkwijze biedt me de mogelijkheid om waar nodig alsnog passages te herwerken of aanvullende fragmenten tussen te voegen. Schaar en Pritt-lijm behoren aldus tot mijn gewoon schrijfgerei, zonder Tipp-Ex te vergeten.
Met een groene bic onderstreep ik wat in vetjes moet worden getikt, terwijl ik met rood onderstreep wat in cursief moet komen.
Deze boekrol is aldus 18 meter lang geworden.
En dan maar verlangend uitkijken naar een onbaatzuchtige ziel die, met de nodige zorg en doorzettingsvermogen, mijn handschrift op computer wil overzetten ... en die vind ik — gelukkig — nog steeds."